

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. (1867—1870.) I—XII. 6 kor. 40 fill. — **Második kötet.** (1871—1872.) I—X. 3 kor. 60 fill. — **Harmadik kötet.** (1873—1874.) I—X. 4 kor. — **Negyedik kötet.** (1874—1875.) I—VI. 6 kor. 40 fill. — **Ötödik kötet.** (1875—1876.) I—V. 7 kor. 10 fill. — **Hatodik kötet.** (1876—1877.) I—X. 6 kor. 10 fill. — **Hetedik kötet.** (1877—1878.) I—X. 6 kor. — **Nyolczadik kötet.** (1878—1880.) I—X. 6 kor.

Kilenczedik kötet. I. A tervezett négyes szövetség Ausztria-, Orosz-, Francia- s Spanyolország közt. 1787—1790. *Wertheimer Ede*től. 1 kor. — II. A *Limes Dacicus* első része. *Torma Károly*tól. 1 kor. 80 fill. — III. Jelentés a gyulafehérvári káptalan levéltárában tett kutatásokról. *Szilágyi Sándor*tól. 20 fill. — IV. A kalendáriumokról. *Jakab Elekt*től. 80 fill. — V. Az aquincumi amphitheatrum északi fele. *Torma Károly*tól. 2 kor. — VI. A zámi és ohati apátságok. *Balassy Ferenc*től. 60 fill. — VII. Nápolyi Péter. Egy diplomata a XVII. század elejéről. *Szilágyi Sándor*tól. 20 fill. — VIII. A Renaissance kezdete és fejlődése, különös tekintettel hazánk műépítészeti emlékeire. *Myskovszky Victor*tól. 80 fill. — IX. Marsigli élete és munkái. *Beliczay Jónás*tól. 1 kor. 20 fill. — X. Az európai vasuti ügy fejleményei és eredményei a magyar magánjog szempontjából. *Wenzel Gusztáv*tól. 1 kor. — XI. A paraszt vármegye. *Gyárfás István*tól. 60 fill. — XII. Adatok a helynevek történetéhez. *Majoráth Béla*tól. 40 fill.

Tizedik kötet. I. Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. *Szilágyi Sándor*tól. 40 fill. — II. Az 1609-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály*tól. 80 fill. — III. Forgách Ádám és Báthory Sónia ékszereinek történetéből. *Majoráth Béla*tól. 40 fill. — IV. A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. *Wenzel Gusztáv*tól. 80 fill. — V. A jászúnok nyelve és nemzetisége. *Gyárfás István*tól. 1 kor. — VI. Mythológiai elemek a székely népköltészet- és népdalban. *Kozma Ferenc*től. 60 fill. — VII. A Hajduk kibékítési kísérlete Ináncshon 1607-ben. *Majoráth Béla*tól. 40 fill. — VIII. A Petrarka Codex kún nyelve. *Gyárfás István*tól. 1 kor. 20 fill. — IX. I. Rákóczy György első összeköttetései a svédekkel. *Szilágyi Sándor*tól. 20 fill. — X. Franciaország magatartása II. József császárnak II. Frigyes porosz királlyal történt találkozásai-val szemben. *Wertheimer Ede*től. 40 fill.

Tizenegyedik kötet. I. Masolino olasz képiro művei. *Irtó Vaisz Ignác*. 20 fill. — II. Az 1881-ki soproni országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály*tól. 1 kor. — III. A magyar alkotmány felfüggesztése 1673-ban. *Dr. Károlyi Árpád*tól. 80 fill. — IV. Az 1883-ki táborozás történetéhez. *Thaly Kálmán*tól. 60 fill. — V. Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. *Wenzel Gusztáv*tól. 80 fill. — VI. Bethlen Gábor fehérvári síremléke és alapítványai. *Szilágyi Sándor*tól. Ára 20 fill. — VII. Egy állítólagos római

A

NAGYLAKI URADALOM

TÖRTÉNETE.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

BOROVSKY SAMU

L. TAGTÖL.

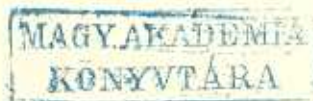
(Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. osztályának 1900. április 9-én tartott ülésén.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA.

1900.

Tekintetes Akadémia!

A legnagyobb hálával eltelve foglalok helyet e felolvasó asztalnál, hogy a t. Akadémia szabályainak hódolva, székfoglaló értekezésemet előadjam. Ez a pillanat az, mely engem tagsági jogaim birtokába juttat, s lehetővé teszi, hogy nemcsak névleg, hanem tényleg belépjek abba a díszes körbe, mely a tudomány ápolását és terjesztését tekinti feladatának. Művelni a tudományt s kivívni ebben a jök buzdítását és helyeslését: a legszebb jutalma annak, ki lelkében a hivatottság érzetével a szellem munkásainak táborába szegődik.

S mennyivel nagyobb megtiszteltetés rám nézve, tek. Akadémia, ki sem azzal a hivatottsággal, melyet választott szakmám megkíván, sem azzal az irányt-adó képességgel, melyet e tudományos testület tagjaitól méltán követelhetni, nem rendelkezem. Eddigi kísérleteim a történetírás terén inkább csak a jó szándékú törekvés kezdetleges termékei s alig igazolnák azt a bátorságot, hogy itt helyet kérjek magamnak, ha egyszersmind nem élne bennem a vágy, hogy a jövőben, a hazai történetírás odaadó művelésében, kivegyem a reám eső osztályrészt.

De ha az eredmények, melyek munkásságomat ezután kísérendik, hagynának is fenn kívánni valót, egyről biztosítom a tek. Akadémiát és a t. osztályt, s az az, hogy a jóindulatot,

melyet irántam taggá való megválasztatásommal tanúsítani kegyeskedtek, mindenkor a legszigorúbb kötelességérzettel igyekszem majd meghálálni.

E kötelességérzet sarkal most is, hogy eleget tegyek szabályaink követelésének s egy éven belül megtartsam székhelyemre értekezésemet, melynek tárgyaül a hazai historiának egy még kellőleg nem tisztázott kérdését, a nagylaki uradalomnak történetét választottam.

***

I.

A Monoszló nemzetség.

Csanád vármegye birtokviszonyaira a XIII. században végzetes hatással volt a tatárjárás. Itt is, mint az alföld többi részein, az egykor virágzó telepek helyén pusztaság ütött tanyát s a rejtekeiből visszatért lakosságot előbbi lakóhelyeire csak üszkös romhalmazok emlékeztették. Teljesen elpusztult a vármegye és a püspökség ősi székhelye, Csanád is, sz. István-kori templomával s püspöki residentiájával, és körülötte alig volt falu, melyet a borzasztó dúlás meg ne viselt volna.

A szemtanú Rogerius megörökítette azt a rettenetes mészárlást, melyet 1241. nyarán Kádán tatár vezér hadai a csanád-vármegyei Perg (vagyis a későbbi Kasza-Pereg) faluban véghezvittek s följegyezte, hogy ide mintegy hetven falu népe zárkózott be. Míg ezen a helyen a parasztság sánczolta el magát, a nemesség és részben a papság is Csanád várának és Egres monostorának falai közt keresett menedéket; de hiába, mert ez a két erősség is csakhamar a tatárok kezébe került. Így tehát a vármegye lakosságának minden rétege súlyos megpróbáltatáson ment át s azok, a kik a vad ellenség körmei közül legalább életüket megmenthették, alig ismertek rá az egykor virágzó, népes vidékre.

A tatárjárás viharának elzúgása után az újjáépítés nagy munkája azokra a hatalmas nemzetségekre várakozott, melyek közt a vármegye területe ez időtájban megoszlott.

Ezek közül legnagyobb szerep jutott a *Csanád* nemzetségnek, mely a sz. István korában élt Csanád vezérben tiszt-

telte őseit. Nagyszámú birtokai a Maros-Tisza szögben terültek el, s övék volt a Marostól északra Makó (Velnök) és Szent-Lőrincz vidéke is. De kiterjedtek e nemzetség uradalmai Arad, Temes, Szerém, Pozsega, Vas, Győr és Mosony vármegyébe, sőt a Száván túli macsói kerületbe és Erdélybe is.

A vármegye keleti zugában húzódott meg az *Ajtong* nemzetség, mely szintén sz. István koráig vihette fel származását s a nagy király hirhedt ellenségét, Ajtonyt tartotta alapító ősenek. Birtokainak központja Ajtonymonostora volt s e körül feküdtek Serjén, Szőlős, Szentmiklós és Szemlek falvai.

E két, vármegyei eredetű nemzetségen kívül a tatárjárás előtt a *Csák* nemzetség is szerzett Csanád vármegyében birtokokat II. Endre király bőkezűségéből, ki Miklós ispánt Besenyő körül ajándékozta meg egy csomó várbirtokkal. Ezenkívül Arad, Zaránd és Temes vármegyékben is több falu uralta ezt a nemzetséget.

Alighanem a *Gut-Kelod* nemzetség alapította Szőreg monostorát s e nemzetségből való volt a Czibak-család, melynek egyik ága jó ideig épen Szőregen volt lakos.

A szőregi monostor apátjával állott pörben a tatárjárás éveiben a *Buzád* nemzetség, mely a monostornak egy Zobor nevű földjére tartott igényt.

A vármegye északi részén, már inkább Csongrád vármegyében, a *Bár-Kalán* nemzetség terjeszkedett s birtokai közé tartozott a később jelentőségre emelkedett Hód-Mező-Vásárhely.

Végül a tatárjárás előtt tűnik fel az a nagy nemzetség is, melynek kezén először a nagylaki uradalmat találjuk, t. i. a *Monoszló* nemzetség. E nemzetség ősi fészke a körös-vármegyei Monoszló vár lehetett (a Csázma vidékén eső mai Moszlavina)¹⁾ s tagjai már II. Endre király korában országos tisztségekre emelkedtek. Machareus ispán fia Tamás ispán kedves embere volt a királynak; nem pártolt el tőle még akkor sem, mikor Endre Imre királylyal összeütközésbe keveredett s megőrizte hűségét az alatt az idő alatt is, mikor az országot a szentföldi hadjárat idején feneketlen zavarok dúlták; sőt mint a király hű vitéze résztvett az oroszországi hadjáratban

¹⁾ Csánki, *Körösmegye a XI. században*, 52., 74., 127. l.

s ott meg is sebesült. 1221-ben Valkó vármegye főispánja, tíz évvel később meg horvát- és dalmátországi bán volt.¹⁾ Ennyi érdemnek elismerésül a király 1231-ben nemcsak megerősítette őt nemzetsége birtokaiban, hanem jóindulatát új birtokok adományozásával is tetézte.

Ekkor kapta Tamás ispán a csanádmegyei *Csika* nevű várbirtokot, mely azelőtt Ján csanádi századosé volt, de magtalanul lett kimulása következtében a koronára szállott. Ez a Csika vagy Csiga falu, melyben az adománylevél szerint szent Márton tiszteletére szentelt templom állott, későbbi időben is jelentékeny szerepet vitt a vármegye történetében s a mi szempontunkból azért is nevezetes, mert közvetetlen szomszédságában állott Nagylaknak, melynek első története épen a Monoszló nemzetség nevével áll kapcsolatban.

Az oklevél felsorolja Csiga várbirtok határait is. E szerint határos volt Kenaz-monostor földjével, ott, a hol északnak vezetett az út, mely mellett határjelek voltak felállítva; innen kelet felé húzódott határa egy másik útig, mely szintén észak felé vitt; ettől az úttól egy árokig terjedt s végül addig az útig, mely a Maros folyóhoz vezetett. Ez utóbbi út mentén egy rétségre jutott a határvonal s ezen a rétségen át erdő közepén haladt egészen a Marosig.²⁾

Csiga falu, mint későbbi adatok kétségtelenné teszik, Nagylaknak tőszomszédságában feküdt, sőt, mikor a török időkben elpusztult, mint pusztta terület beleolvadt Nagylak határába. Ha tehát Nagylak 1231-ben már fennállott volna, az oklevél kétségkívül megemlítette volna, mint a hogy megemlíti a szomszédos Kenaz-monostort, melyről többé egyetlen adat sem emlékezik. Alatta pedig csakis a Marostól északra feküdt monostort kell értenünk s bajosan vehetjük egynek a tiszaparti Rév-Kanizsa (ma Török-Kanizsa) mellett volt Kanizsa-monostorral.

Nagylak tehát minden valószínűség szerint a tatárjárás után keletkezett s alapítóját a Monoszló nemzetség tagjai között kereshetjük. A helység neve kétségkívül magyar név,

¹⁾ Wertner, *Negyedik Béla király története* 234. és 250. l.

²⁾ *Árpád-kori új okm.* XI. 220.

épügy mint a tőle nem messze fekvő Fellaké is; hihetőleg valamely nagyobb lakházzal, épületről kapta ezt a nevet. A latin *lacus* (tó) szóhoz, melyből a század elején a deákos tudakosság származtatta, a helynévnek nincsen semmi köze.

Hogy valóban a helységnek is a Monoszló nemzetség volt első birtokosa, az kitünik abból a végrendeletből, mely Nagylak (Noglok) nevét először megemlíti.

Ugyanis 1313. márczius 11-én Monoszló nb. Gergely fia Egyed mester súlyos betegségbe esván, a nagyszombati ferenczrendi barátok előtt elkészíti végrendeletét. Ebben először is bűnei bocsánataért, s hogy sz. Adalbert érdemeiért, kinek közbejárásáért esedezik, bűnei eltöröltessenek, *Noglok* nevű örökségét, mely a Maros mellett fekszik, minden tartozékaival egyetemben az esztergomi hegyen épült sz. Adalbert egyháznak hagyományozza. Másik, Zond nevű örökségét vejének, Lőrincz fia Fülöpnek hagyja. Ismét egy másik, Othina nevű öröklött birtokát felerészben feleségének, másik felerészben leányainak rendeli. Harmadik, Rapol nevű örökségét két részre osztja, felét jövődöbeli veje (Aba nembeli) Nyéki Lőrincz fia Miklósnak, másik felét rokonának, Omode fia Miklós mesternek hagyja. Végül Phylek nevű birtokáról később óhajt rendelkezni.¹⁾

Gergely, kinek fia a végrendeletet teszi, Tamás ispánnak volt az idősebbik fia s mint apái, ő is az ország előkelő emberei közé tartozott. 1255-ben úgy találkozunk vele, mint Krassó vármegye főispánjával, 1269-ben pedig mint a kúnok bírójával. Őt tehát Délmagyarországhoz, hol akkor nagy számmal laktak kúnok, szorosabb kötelek fűzték, s minden valószínűség szerint jobban törődött marosmenti birtokaival, mint apja, kitől ezeket örökölte. Az ő nevéhez kell fűznünk a nagylaki uradalom megalapítását, melyről Egyed fia már úgy beszél mint örökségéről, s melynek az ő idejében már tartozékai vannak.

Emnek a Tamás fia Gergelynek három fia maradt; Gergely 1270—72-ben Vas vármegye főispánja, ki 1294. előtt hirtődök hátrahagyása nélkül halt el, Egyed, ki V. István királynak előbb főasztalnokmestere, később pedig országos nagy szerepet

¹⁾ Katona, *Hist. crit. reg. Hung. Stirp. mnt.* I. 238. és Fejér VIII. 1. 524.

játszott tárnokmestere volt, de 1275-ben teljesen visszavonult a közélet teréről. Neki sem maradtak figyermekai, s aggkorában alkotott végrendelete is csak két leánya javára intézkedik. A harmadik fiú volt Péter, V. István alkanczellárja s 1270—94 közt erdélyi püspök.¹⁾ E szerint fiágon a család a fiúk egyikében sem folytatódott.

Monoszló nb. Egyed mester azután vagy megváltoztatta fentebb ismertetett végrendeletét, vagy az esztergomi érsek nem tudta kieszközölni a királyi jóváhagyást, elég az hozzá, hogy az esztergomi székesegyház birtokába nem jutott a nagylaki uradalom. Egyednek, kiben nemzetségének magva szakadt, Nagyszombatban alkotott végrendeletében kifejezett az a jámbor óhajtása, hogy sz. Adalbert legyen egyik örököse, nem ment teljesedésbe s a nagylaki uradalom ő utána is megint világi kezekbe jutott.

II.

A Jánki család.

Epen akkortájtban, mikor fejét örök álmra hajtotta, a kalocsai érseki széken Jánki László ült (1312—36.), kinek a királyi udvarban nagy volt a befolyása. Az érsek köznemesi állapotból emelkedett a fényes egyházi méltóságra s hatalmas befolyását azután sietett felhasználni arra, hogy családjá jövőjét biztosítsa. Rá bírta Róbert Károlyt, hogy a koronára szállott nagylaki uradalmat Miklós ücsésének adományozza. Így került azután a XIV. század első felében a Monoszló nemzetség öröksége annak a családnak a kezére, melyet az egykorú oklevelek Jánki vagy Jánki néven neveznek, s a család tagjai voltak azután közel egy századon át a nagylaki uradalom birtokosai.

Sajnos, a birtoklásról oklevelek nem maradtak reánk.

¹⁾ L. Egyed történeti szereplését s általában a nemzetiégi összetartozás kérdésének tisztázását Pauler Gyula, *A magyar nemzet története az Árpádok királyok alatt.* Második kiad. II. k. 337. l. 204. j., illetőleg 263. s köv. l.

A Jánki családdal is csak akkor találkozunk már, midőn kihalóban van; utolsó férfitagja a XV. század első negyedében Miklós fia János, kinek csak leánygyermekai voltak. Leányait, név szerint Ankót, Agathát és Dorottyát, szerette volna a nagylaki uradalomban praeficiálni, fiúsítani; e végből kölcsönös örökösödési szerződésre lépett a Csákiakkal a következő feltételek mellett:

Ugyanis 1421. április 28-án megjelentek a váradi káptalan előtt Csáki Miklós erdélyi vajda és szolnoki főispán, továbbá István fia György székelyek ispánja egyfelől, másfelől Nagylaki (Jánki) Miklós fia János mester s előadták, hogy mivel ők gyermekkoruk óta kölcsönös szeretettel voltak egymás iránt, s hogy ez atyafiságos szeretetnek utódaik is örven-dezhessenek, érett megfontolás után elhatározták, hogy lentebb felsorolt birtokaikban és birtokrészeikben egymást fogadott és osztályos atyafiakul vallják, olyan formán, hogy ha Miklós vajda és György székelyek ispánja fiörökösök nélkül Miklós fia János mester előtt halnának el, Közép-Szolnok vármegyében levő birtokaik és részeik János mesterre és fiutódaira szálljanak; ha pedig János mester húnyna el fiörökösök nélkül, akkor krassó- és temesvármegyei birtokai, melyeket nevezet szerint is felsoroltak, örök joggal háramoljanak Miklós vajdára és György ispánra, valamint utódaikra, kikötötven mindazonáltal, hogy a Csanád vármegyében fekvő Nagylak, Rétkert, Deméng Palota, Mezöhegyes, Bozzás, Tamásháza, Kenéz, Jenő és Ölyved falvakban tartozzanak János mester Ankó, Agatha és Dorottya leányait az ország törvényei szerint fiúsítani s ehhez a király beleegyezését is kieszközölni; ha a leányok örökösök nélkül halnának el, főntebb elősorolt birtokaikat is Miklós vajda és György ispán fogják örökölni.¹⁾

A nagylaki uradalom, melynek csanádvármegyei álladékat ez az oklevél — mint látjuk — elősorolja, hatalmas birtoktest volt ez időben. A fentebbi csanádvármegyei falvakon kívül hozzá tartoztak még Derekegyház, Acsa, Fíged, Ujfaluteleke és Tompaegyház ugyancsak csanádmegyei puszták. Temes vármegyében nyolcz falu: Felső-Igazó, Alsó-Igazó, Igazó, Közép-

Igazó, Sterkolcz, Mikulest, Krivina-Bogdány és Meszespataka; Krassó vármegyében meg a következő 43 falu: Szentgyörgy kastély a vámmal, Szentgyörgy, Alcsi, Kerepcze, Podversa, Dupolcz, Vát, Köles, Ráróssziget, Nagy-Bélszeg, Kisdéd, Bélszeg, Gyopa, Császártető, Keresztyénfalva, Pleskócz, Ó-Bélszeg, Debölc, Gradócz, Boksincz, Pervén-Bélszeg, Prekolcz, Ugrinócz, Harkincz, Bozzás, Milotinolcz, Letkás, Huszák, Szlavkolcz, Szoboticza, Patrikfalva, Radomérfalva, Stredolcz, Sterkolcz, Dragoszlófalva, Priboj, Kis-Priboj, Sitte, Gerecz, Igrécezi, Vásárhely, Jám, Rusztolcz; s végül a következő kilencz pusztá: Kalánteke, Drenye, Ligorovácz, Boszna, Nempese, Turbarevcz, Mirsincz, a két Seságy, Dobravicznik.¹⁾

Mint e helynevekből első pillanatra is nyilvánvaló, az uradalom temes- és krassóvármegyei tartozékainak legnagyobb része szláv vagy helyesebben mondva oláh telepítvényekből állott.

Abból a szerződésből, melyet az utolsó Jánki a Csákiakkal kötött, semmi sem lett. Mert mikor néhány évre rá Jánki János meghalt, birtokai s ezek közt a csanádvármegyei nagylaki uradalom is a koronára szállottak. Hiába követtek el mindent a Csákiak, hogy az 1421-iki örökösödési szerződésnek érvényt szerezzenek; Zsigmond királynak, ki szakadatlanul pénzzavarokkal küzdött, épen kapóra jöttek a Jánki-birtokok, hogy általuk rövid úton pénzt teremtsen magának. Mikor Csáki György látta, hogy a királyi udvarban pénz megajánlása nélkül semmire sem megy, hogy mégis jogának folytonossága megmaradjon, késznek nyilatkozott az uradalmat 3000 forintért zálogba venni. De ezen az áron az uradalomnak csak a felét kapta meg. A másik felét ugyanolyan összegért, szintén zálogjogon, az egyik Jánki-leány férje, Tari Rupert váltotta magához.

Most azután megkezdődött a harc a gazdag uradalomért. Csáki György és Tari Rupert bizonyára nem kíméltek fáradságot, hogy célzt érthessenek. De mint rendesen történni szokott, a két viaskodó fél közt egy harmadik lett a győztes.

¹⁾ *Sztáray család okleveltára* II. 263.

¹⁾ Pesty, *Krassó vármegye története* III. 293.

III.

A Nagymihályi család.

Zsigmond királynak egyik előkelő híve volt a Kaplyon nemzetségből származott Nagymihályi Albert vránai perjel s később horvát- és dalmátországi bán. Sok és nevezetes szolgálatot tett a királynak. Már 1404-ben azzal szerzett magának érdemet, hogy Nápolyi László trónkövetelőjének ellenében híve maradt a királynak, sőt 250 lándzsás élén résztvett a forradalom elnyomásában. 1414-ben ott volt a közt az ezer udvari vitéz közt, a kik Zsigmondot a konstánczi zsinatra kísérték. Noha nem volt egyházi ember, fölvetette magát a johannita-rendbe s a zsinaton 1415-ben a praelatusok sorában szerepel. A rend nagymestere, Filibert de Maillbato 1417. febr. 12-én erősítette meg őt a vránai perjelségben s megerősítését október 16-án Zsigmond király is jóváhagyta. 1419-ben horvát-dalmátországi bán lett.¹⁾ 1421—22-ben személyesen résztvett a huszita háborúkban s saját költségén fölszerelt csapattal szolgálta Zsigmond király ügyét. Mikor pedig Zsigmond a törököktől előzött Dán havasalföldi vajda visszahelyezése érdekében, kinek székét ellenségei segítségével öcsese, Praznaglava Radul foglalta el, 1425. nyarán hadjáratot indított, Nagymihályi Albert 225 lándzsással személyesen követte a királyt a havasalföldi részekre.

E nagyérdemű férfiú volt az, kinek Zsigmond király a nagylaki uradalmat 1427. május 29-én eladományozta.²⁾ Vagyis helyesebben szólva eladta, mert Nagymihályi Albertnek az uradalmat terhelő zálogösszeg kifizetésére köteleznie kellett magát. Miután tehát a zálogbirtokosokat biztosította, hogy követeléseiknek kész-eleget tenni, június 15-én a csanádi káptalan Fornosí Vitus királyi kiküldött, és Taddi Pánczél Miklós csanádi nemes királyi ember jelenlétében ellenmondás nélkül beiktatta őt az uradalomba.³⁾

¹⁾ L. Margalits, *Horvát tört. repertorium* I. 643.

²⁾ *Sztáray család oklevéltára* II. 252.

³⁾ *U. o.* II. 260.

A mint a beiktatás megtörtént, Nagymihályi Albert már június 29-én kötelező iratot állított ki, hogy úgy Csáki Györgynek, mint Tari Rupertnek záros határidő alatt visszafizeti 3—3000 forintjukat.⁴⁾ A visszafizetés azonban, bár a zálogbirtokosok részletösszegek elfogadásába is bele mentek, nem egyhamar sikerült s a jókora összeg pénzt Nagymihályi csak két év alatt tudta megtéríteni. Fennmaradt a Tari Rupert nyugtatványa, melyet 1429. decz. 16-án a csanádi káptalan előtt állított ki a perjelnek⁵⁾; de kétségkívül kielégítette Csáki Györgyöt is, mert ettől fogva háborítatlanul bírta Nagymihályi Albert az uradalmat. A nagypecsétes adománylevelet, melyet az adományosok a végleges birtokba helyezkedés után szoktak volt kapni. 1428. február 28-án állíttatta ki részére a király.⁶⁾

Nagymihályi Albert mindössze öt-hat évig volt csak a nagylaki uradalom tulajdonosa. Meghalt 1433-ban s három fiút hagyott maga után: Györgyöt, Jánost és Lászlót. Sajnos, ezek a fiúk nem léptek atyjuk nyomdokába; sőt könnyelműségükkel eljátszották azokat a javakat is, melyeket családjuk érdemes megalapítója vére hullásával és pénzbeli áldozataival szerzett.

György volt közöttük a legidősebb. Mikor a várnai csatát megelőzőtt török hadjárat költségeire hazaszerte folyt az országgyűlésen megszavazott egyforintos adó összegyűjtése, Hunyadi János erdélyi vajda és temesi főispán 1444. május 3-án parancsot intézett Szentjánosi György dicatorhoz és Csanád vármegyében az egy-forintok behajtójához, hogy Nagymihályi bán fia Györgynek vagy erre felbatalmazott emberének tíz lándzsára adjon át a vármegyében összegyűjtött pénzből 500 forintot.⁷⁾

⁴⁾ *Sztáray család oklevéltára* II. 256. 258.

⁵⁾ *DI.* 12162. Ez oklevélnek a szövege teljesen el van mosódva, úgy hogy csak itt-ott vehető ki belőle egy-egy szó.

⁶⁾ Pesty, *Krassó vármegye története* III. 319.

⁷⁾ Az érdekes oklevél megvan a m. nemz. múzeumi levéltárban s szövege a következő:

Johannes de Hwnyad wayuoda Trassilvanus et comes Themesiensis vobis nobili Georgio de Zenthyanos dicatori et exactori singulorum florenorum in comitatu Chanadiensis constituto committimus seriose, quatenus mox habitis presentibus egregio Georgio filio Bani de Naghmichal aut homini suo ad hec deputato, ad lanceas decem, florenos quingentos auri

Nagymihályi György át is vette az összeget; azonban a helyett, hogy azt lándzsás katonák fogadására fordította volna, megtartotta a saját czéljaira. Ezzel méltán magára vonta Hunyadi János haragját.

A várnai csata után tartott országgyűlés egyik tanácskozásában azután Hunyadi mélyen felháborodva kelt ki ellene, mire az ország rendei 1445. május 25-én Nagymihályi Györgyöt javainak elvesztésére ítélték s birtokai lefoglalására Hunyadi Jánost felhatalmazták.¹⁾ Hunyadi le is foglalta a javakat a királyi korona nevében, melynek mint az ország kormányzója akkor ő volt a képviselője, s nem adományozta másnak, hanem a saját tisztjei kezelésére bízta; a belölők befolyó jövedelmeket pedig országos czélokra fordította. Ekkor és ekként vesztette el tehát a Nagymihályi család a nagylaki uradalmat, mely ettől fogva a Hunyadi családban tisztelte földesurát.

IV.

A Hunyadiak.

Hunyadi János ekkor már Csanád vármegye nagybirtokosai közé tartozott. Legelső birtokszerzéseinek egyike már az 1434. év elejére esik, a mikor mint »néhai Hunyadi Vojk fia Oláh János« testvéröccsével, szintén Jánossal együtt a vármegye határszélén fekvő, aradmegyei Papit és az itteni marosi rév felét kapta. Még erősebb szálakkal füzte őt e vidékhez házassága; Horogszegi Szilágyi Erzsébet a Csanád vármegye déli szélén esett Horogszeg földesurának, Szilágyi Lászlónak volt a leánya. Ettől fogva, kivált hogy 1444. óta a vármegye főispánja is volt, egymásután szaporodtak csanádvarmegyei bir-

in ipso comitatu dare et assignare debeat, presentes nostri pro expeditione reservando. Datum in Kanisa in festo inventionis sancte crucis, anno domini M^o CCC^o XLIII°. *Múzeumi levéltár*, saját gyűjt.

¹⁾ Fraknói Vilmos, *A magyar nemzet története* 1896. IV. köt. 64. lapján a müncheni állami levéltárból közli ez érdekes adatot, csak hogy itt György Nagyfaleinak van nevezve. A körülmények összevetéséből kétségtelen, hogy ez alatt Nagymihályi György értendő.

tokszerzései. 1445-ben Tóti faluban van részbirtoka, 1450-ben Hód- és Vásárhely uradalmába, melyet még Zsigmond királytól kapott, iktatják be; majd egymásután szerzi meg Hollóst, Nagy-Szécsényt, Komlóst, a kerekegyházi uradalmat, — melyhez Asszony, Veres-Vinga, Kerek-Vinga, Baktornya, Batonya, Iratos, Dömbegyház, Két-Sopron, Szihond és Kinged falvak tartoznak; megvásárolja a Maros mentén a rohonczi, nagyfalvi, harmadi és rárósteleki részeket, Vörösmartot a révvel együtt és Szemleket. Végül szintén vétel útján jut a kaszaperegi és komlósi részekhez. Úgy hogy, mikor kevéssel halála előtt, 1456. május 12-én, új adománylevelet ad neki a király csanádvarmegyei birtokaira, csak a hódmezővásárhelyi uradalomban 38 falu és pusztá vallja őt földesurának.¹⁾

Egyébiránt a Hunyadi János nagylaki birtoklására csupán egy adatunk van. 1451. január 3-án mint kormányzó hivatalos vizsgálat megejtésére utasítja Csanád vármegye törvényszékét arra nézve: igaz-e, hogy az ő nagylaki népei és jobbágysai a szomszédos Telek falu erdejében hatalmaskodtak s onnan erőszakosan 400 szekér fát elhordottak? A vármegye törvényszéke e végből kiküldi a maga emberét Csücsködi Mátyás s a káptalan hites bizonyosságát Máté sebesi főesperes személyében, kik a Telek faluval szomszédos és határos nemeseket hit alatt kihallgatván, úgy találják, hogy a panasztevő özvegy Teleki Varjas Sebestyenné vádja csakugyan igaz.²⁾ Erre azután Hunyadi az özvegynek protectionalis levelet állított ki, melyet később fia, Hunyadi László is megerősített.

Úgy látszik, a nagylakiak veszedelmes szomszédai maradtak továbbra is özv. Varjasnénak. Mert ez, mikor Hunyadi János 1456. nyarán meghalt, sietett a nagy hős özvegyét fölkeresni, hogy tőle is védelmet kérjen teleki jobbágysai számára. Özvegy Hunyadiné azután 1457. január 10-én parancsot intézett Fejér Ozsvát alispánhoz, hogy özvegy Varjasné minden javaiban és birtokaiban oltalmazza meg bármely háborgatók, jelesül pedig az ő nagylaki polgárai és vendégnépei ellen.³⁾

¹⁾ L. csanádvarmegyei monographiám I. k. 114—117. l.

²⁾ *Dl.* 14443.

³⁾ *Dl.* 15125.

Az a tény, hogy ez oklevél vendégnépeket is említ, azt mutatja, hogy a Hunyadi család a nagylaki uradalmat új telepésekkel szaporította, s így annak nemcsak haszonélvezője, hanem fejlesztője és gondviselője is óhajtott lenni.

A nagy hős halála után megmozdultak a Nagymihályi fiúk is. Bizonyára úgy hitték, hogy Hunyadiban legnagyobb ellenségük dőlt ki s halálával elérkezett az ideje annak, hogy elvesztett uradalmukat visszaszerezzék. Az 1457. év folyamán Nagymihályi György, testvérei: János és László, valamint fiai: Miklós és Ferencz nevében megjelent a leleszi convent előtt s tiltakozását nyilvánította az ellen, hogy a felség Nagylakot, nemkülönben csanád-, temes- és krassóvármegyei tartozékait eladományozza, Horogszegi Szilágyi Mihály vagy más valaki pedig fölkerje.¹⁾ De tiltakozásával mit sem ért el; nem sokára Mátyás király foglalta el a trónt s alatta még kevesebb reménység lehetett arra, hogy az uradalmat visszaszerezzék vagy éppen visszapereljék.

V.

A Jaksics család.

Mátyás király atyjának fáradsággal szerzett birtokait — sokszor anyja határozott akarata ellenére is — pazar kézzel osztogatta. Megtörtént, hogy Szilágyi Erzsébetnek fia bőkezűsége ellen tiltakoznia kellett. A nagylaki uradalom sem maradt sokáig a korona birtokában. 1462. április 9-én Cserei László udvari vitéznek és Csemhei Péter kir. allovázmesternek adott reá Mátyás király adománylevelet.²⁾ Ezek azonban valami okon nem iktathatták be magukat az uradalomba s különben is a király csakhamar egy jövevény családnak adományozta el Nagylakot és tartozékait.

E család a Szerbországból ide menekült Jaksics család volt, mely, úgy látszik, (az adománylevelével nem maradt fenn) 1464-ben kapta meg a nagylaki uradalmat. 1463. aug. 9-én

¹⁾ *Leleszi orsz. II.* 1457. fasc. 4.

²⁾ Teleki, *Hunyadiak kora* XI. 26.

nem volt még az uradalom az övék, mert e napon a nagyasszony nevében az aradi káptalan előtt tisztartói, Teleki Varjas János és Csirai Benedek tiltották a királyt attól, hogy többek közt a nagylaki uradalomhoz tartozó Csomorkány, Királyhegyes, Deméng, Rétkert, Fecskés, Mezőhegyes és Palota falvakat eladományozza.¹⁾ 1465. január 10-én pedig Donáttornya város bírója, esküdtei és összes lakosai a csanádi alispánnak jelentik, hogy a ráczok vajdájának, Jaksának fiai (vagyis a Jaksicsok) Varjas János házába erőszakkal betörték s Varjastelek nevű faluját kifosztották, a mivel őt minden hibája nélkül, valamint jobbágyait is érzékenyen megkárosították.²⁾ Ez utóbbi adat azt bizonyítja, hogy a Jaksicsok ez időben már földesurak voltak a Marostól északra eső területen.

Egyeztetve tehát ezt a két adatot, bizonyosnak mondható, hogy a Jaksics család mostanig még ismeretlen adománylevele Nagylakra 1463. aug. 9-ike és 1465. január 10-ike között kelt. 1478-ban Arad vármegyében kapta Fellak, Serfesz és Farkastelek pusztákat,³⁾ melyek közül a két előbbi új (és pedig szerb) települőkkel rakta meg.

Az adományos Jaksics fiúk, névszerint István és Demeter rokonságban voltak a Brankovics családdal. Nővérük, Ilona felesége volt a Brankovics György fiának, Jován despotának⁴⁾ s mint Szerbia előkelő urait, midőn a török elől menekülniök kellett, Mátyás király szívesen látta őket. Ereikben tüzes vér lüktetett s könnyen ingerelhető indulatuk nem egyszer ragadta őket szertelenségekbe. 1476-ban Bradács Gergely nándorfejérvári kapitány ellen pört folytattak, melyben a törvényszék a csanádi székesegyház czíntermében ötvened-magukkal teendő esküt ítélte meg. Az eskü átvételére a csanádi káptalan hitessé bizonyoságul Kereszturi János és Voli István kanonokait küldötte ki.⁵⁾ Miért, miért nem, a Jaksics testvérek Voli István

¹⁾ *DL.* 15862.

²⁾ *DL.* 16153.

³⁾ *DL.* 29840.

⁴⁾ *Margalits i. h.* I. 269.

⁵⁾ *Csanád vármegye története* című munkám I. köt. 427. lapján Kováchich, *Formulae solennes styli* 246. l. után ez utóbbi kanonok nevét

kanonok kezébe nem akarták az esküt letenni; sőt Jaksics István annyira ragadtatta magát, hogy dühében mellén ragadta a kanonokot s a földhöz vágta, azután kirántotta kardját, hogy keresztül szúrja, s ha a körülötte volt nemesek nem vetik magukat közbe, meg is ölte volna. A megszegyenített kanonok erre eltávozott s Jaksicsék a másik kanonok előtt esküdtek.¹⁾

Demeter vakmerőségéről és vitézségéről Szerémi György jegyzett föl érdekes adatot. Midőn Mátyás király Bécs alatt táborozott, egy német lovag több ízben kitört a városból s sok kárt tett a magyar csapatokban, a nélkül, hogy valaki szembe mert volna vele szállani. A királyt bántotta a dolog, hogy senki sem mer megmérkőzni a némettel s így szólott vitézeihez: »Ha akad ember, a ki ezt a latrot leverí, egy egész várat adok neki minden jövedelmével együtt«. Erre előlépett egy rácz katona, Jaksics Demeter nevű: »Uram királyom, ha teljesíted, a mit mondtál, én megpróbálkozom vele«. A király kezet adott rá, Demeter a maga katonáival együtt megtette az előkészületeket. Másnap a német újra kijött az egyik kapun s büszkén lovagolt a magyar tábor felé. Figyelmeztették Jaksics Demetert, hogy a német »xenit ad harch«. Erre a rácz vitéz lovára pattant s így szólott övéihez: »No bajtársak, bízzátok rám az atyáfit; ti csak arra törekedjétek, hogy embereit foglalkoztassátok, a fő dolog, hogy én a jobbjára kerülhessek«. Úgy is lett. Egy csapással úgy kétfelé szelte a vasba öltözött németet, hogy szinte puffant. Azután testének hátulsó felét megmarkolva, a király sátora elé vitte. A király nagyon elcsodálkozott, hogy a rácz vitéz ilyen alaposan elbánt a némettel. De kis idő múltán sajnálkozó hangon szólalt meg: »Minek ölted meg; jobb szerettem volna, ha élve fogtad volna el, híres vitézségének hasznát vehettem volna országomban«. Beváltotta ígéretét s neki adta Kőrógy várát. A rácz vitéz látva a király bosszankodását, szemtől-szembe így felelt: »Úgyan király, hát minek nézed te magadat; ha háborúba hoztál bennünket, hát

háborúskodjunk; ha pedig nem, küldj engemet az ördögbe (dimittas in diabolum)«. A király látva a vitéz sértődését, ezzel a kérdéssel fordult a magyar urakhoz: »Mit tegyünk vele?« Ezek azt tanácsolták, hogy ereszze őt haza; Ali bég éppen Erdélybe tört s Kinisi Pál jó hasznát fogja neki venni. Úgy is lett. Jaksics Demeter szépen haza ment csapatával.¹⁾

Egy későbbi hitelt érdemlő történetíró, Istvánffy szerint ez a dolog nem Mátyás király idejében, Bécs ostromlásakor történt, hanem 1490-ben, midőn Ulászló öccse, Albert Kassát körülvette. Nem is német vitéz volt az, a kit Jaksics Demeter legyőzött, hanem egy kérkedő tatár lovas a lengyelek táborából; ez a magyar vitézeket párbajra szólította fel s Demeter itt szállott ki a sikra. Kőrógy várát sem Bécs alatt (1477. aug. 14. után) kapta Demeter, hanem még előbb, 1477. június 29-én Budán adományozta azt a Jaksics-testvéreknek — Istvánnak és Demeternek — Mátyás király.²⁾

Bár mennyire mesészerű is Szerémi György elbeszélése, annyi bizonyos, hogy az 1479. évi kenyérmezei diadalt Kinisi Pállal együtt Jaksics Demeter segítette Báthori István vajdának az utolsó pillanatban kivívni.³⁾

A mint Jaksics István és Demeter a marosmelléki uradalmat birtokukba vették, Nagylakon kastélyt építettek s ettől fogva állandóan itt laktak. Magát a kastélyt, mely egy nagy toronynyal is el volt látva, várszerűleg hatalmas falalánkokkal erősítették meg, hogy a hirtelen való támadás ellen legalább ideig-óráig biztosítva legyen. A Jaksics család ezentúl neve előtt a *Nagylaki* praedicatutumot használta.

Mátyás király a Jaksics István és Demeter iránti jóindulatát idővel azzal is tetézte, hogy a nagylaki uradalmon kívül nekik adta a kerekegyházi uradalmat is, mely régente Arad, de a XV. század végétől állandóan Csanád vármegyéhez tartozott. A híres Laczkói család egykori birtokainak központja a Harangod-Maros alkotta szegelyben feküdt s benne kastély is emelkedett, mely falai közt valamikor Nagy Lajos királyt

Salyó alakban adtam. A *Kath. Szemle* 1896. 611. lapján levő közlés szerint e név helyesebben *Vollak* lenne.

¹⁾ Kovachich i. h.

¹⁾ Szerémi 20. l.

²⁾ *Észtergomi primási leveltár* fasc. 9. nro. 228. T.

³⁾ Teleki, *Hunyadiak kora* V. 120.

is vendégeül tisztelte.¹⁾ Kerekegyházi földesurakul a Jaksicsok 1480-ban tűnnek fel, midőn Nagylucsei Dóczy Imre itteni jobbágyaiknak gabonáját Zádorlakra behordatja.²⁾ Innentől fogva egész a török hódoltság koráig szakadatlanul birtokosai voltak ennek az uradalomnak is.

Nagylak jobbágyait azután, kik a Jaksicsok idejéig csupa tiszta magyarok voltak, az új földesurak szerb bevándorlókkal szaporították. A török elől mind tömegesebben menekülő szerbek szíves vendéglátásra találtak a velök rokon nagylaki földesurak birtokain s maga az uradalom székhelye, mely mindössze 50 házat számlált, alig egy század leforgása után majdnem csupa szerb jobbágyokból állott. 1558-ban az 50 jobbágy közül 13 volt magyar, a többi szerb.³⁾

Jaksics Istvánnak három fia közül csak Márk érte el a nagykorúságot; a Demeter ágát pedig Péter folytatta. Ezek apjuk birtokait egymás közt felosztották s a nagylaki uradalom is két részre oszlott közöttük. Nagylak várának fele szintén a Márké, másik fele a Péteré lett. Úgy látszik, mind a ketten Nagylakon laktak s Péter itt 1513. okt. 29-én nemes születésű tisztjei, Csuka János deák és testvérei há szolgálatait egy épületekkel fölszerelt jobbágytelekkel jutalmazta.⁴⁾

A következő évben Nagylak áldozata lett a Dózsa-féle pórlázadásnak. Május utolsó napjaiban a Dózsa György keresztesei már Gyulánál táboroztak. Innen küldte ki a vezér Balog István nevű kapitányát 2000 emberrel, hogy foglalja el a Csanád városával szemben levő abátfalvi révet. Báthori István temesi főispánt és Csáki Miklós csanádi püspököt a veszedelem nem találta készületlenül; összegyűjtötték embereiket s kemény tusa után szétverték a csőcseléket. Alig néhányadmagával menekült vissza Balog Dózsához s elmondta neki, hogy az

¹⁾ Nagy Lajos király 1365. okt. 1-én Kerekegyházáról intéz levelet a temesvármegyei Kenéz falu összes jobbágysaihoz, melyben parancsolja nekik, hogy Pál nevű társuknak, kitől a községet terhelő bírságok fejében a temesi főispán 10 ökröt, 5 lovat és más értékeket elvett, haladéktalanul váltsák vissza a javait. *Muzeumi levéltár.*

²⁾ *DL.* 18370.

³⁾ Névsortukat közöltem *Csanád várm. tört.* II. 423.

⁴⁾ Pozsonyi kápt. lt.-ban a *Budai kápt. protocollum* 394. sz. 239. l.

urak milyen kegyetlen mézszárlást vittek véghez embereiken, s hogy tömérdek kereszties fult bele a Maros hullámaiba. Báthori és a püspök abban a hitben, hogy a keresztieseket szerencsésen megsemmisítették, Nagylakra vonultak s a győzelem örömeire vig ezitera-szó mellett nagy áldomást rendeztek. Azonban hajnal felé nagy lárma riasztja fel őket álmukból; híre jött, hogy Dózsa egész tábora közeledik. A szerémi bortól mámoros Báthori kiugorva ágyából, úgy a mint volt, meztláb, fedetlen fővel, egy köpenyeget terítve magára, hirtelen lóra vetette magát, melyet hevenyében Lőrincz káplánja kerített valahonnan s úgy vágatott el Temesvárra. Jaksics Márk és Péter is el tudtak akkorra menekülni, mire a keresztiesek tábora Nagylakot körülvette. Dózsa a tölgyfapalánkok alatt húzódó árkokat telehordatta száraz rőzsével s azután felgyújtatta. Néhány pillanat alatt lángban állott a kastély s az egész város. Csáki Miklós is menekülni próbált; csónakra ült s a marosparti füzesek oltalma alatt akart Csanádra eljutni. De a keresztiesek észrevették s a vérszomjas kurucz vezér több más kezébe került úrral együtt a legkegyetlenebb halálnemet választotta számára: keresztire feszítette.¹⁾ A nagylaki és környékbeli megrémült réczok erre mindnyájan Dózsa keresztieseihez csatlakoztak.

Hogy az uradalom többi részeit milyen pusztulás érte, arra nézve nincsenek adataink. De szinte bizonyos, hogy Dózsa parasztjai nem kimélték a Temesvárra menekült és Báthorival oda bezárkózott Jaksicsok birtokait, már csak azért sem, mert ők is földesurak voltak s természetesen az urakkal tartottak.

A pórlázadás lezajlása után a Jaksicsok mindenekelőtt Nagylak újjáépítését tekintették fő feladatuknak. Az elszéledt lakosokat újra összegyűjtötték, sőt van arra is adatunk, hogy Jaksics Márk még 1517-ben is új települőkkel szaporította székhelyét.²⁾ Fölépítették a kastélyt is, s hogy többé hasonló katastropha ne érhesse őket, most már nem egyszerű palánkokból, hanem erős terméskövekből és téglából emeltek köréje várfalakat. Úgy Jaksics Péter, mint Márk azután tovább

¹⁾ Szerémi 61—63. l.

²⁾ *DL.* 22884.

is itt laktak s ez utóbbinak 1522-ben említik itteni curiáját, melynek gondviselője Oláh Miklós.¹⁾

A mohácsi csatában résztvettek a Jaksicsok is s szerb csapataik vitézül küzdöttek a gyűlöletes félhold hadai ellen, mely ősi hazájokat elhagyni készítette őket.²⁾ Valószínűleg a nagy nemzeti temető lett a sírja Jaksics Péternek, kinek nevével a mohácsi vész után többé nem találkozunk. Márk azonban túlélte a véres katasztrófát s mindjárt kezdetben a Szapolyai János pártjához csatlakozott. Résztvett az okt. 14-én, Tokajban tartott értekezleten,³⁾ és ettől fogva haláláig soha meg nem tántorodott a János király iránti hűségében.

Pedig az egész nemzet nyugalomát feldúlt pártharcok és országos zavarok neki is sok bajt és keserűséget okoztak. Alig hogy haza érkezett a tokaji gyűlésről, Délmagyarország akkori kapitánya, az erőszakos Perényi Péter temesi főispán rá üzent, hogy a temesvári őrség ellátásához és a vár fentartásához birtokai arányában megfelelő összeggel járuljon hozzá. Márk erre nem volt hajlandó s Perényi úgy állott rajta bosszút, hogy elfogatta, Temesvárra hurczoltatta s mint foglyot a várban elzáratta. Jól tudta, hogy Márkot családja nem fogja hagyni s bármi áron is kiváltja sanyarú helyzetéből.

Márk felesége, Polyxena asszony római főúri családból származott s gazdag hozományyal ment férjhez. Az egykorú oklevelek mindössze csak keresztnevét jegyezték föl s csupán egyetlen-egy helyen van említés előkelő születésére. Házasságukat fiúgyermekkel nem áldotta meg az ég; de annál több — számszerint hét — leányuk volt s ezek közül azokat, kik nagy kort értek, tisztességesen igyekeztek kiházasítani. A nagylaki uradalom történetében nevezetes szerepet játszott leányok korrendben ezek voltak:

1. *Giovanna*, kit az okiratok 1530—39 közt Zowana néven emlegetnek. Minthogy a felsorolásban mindig első helyen fordul elő, kétségtávol, leánytestvérei között ő volt a legidősebb. Olasz nevében mindenesetre anyjának római reminiscenciái

¹⁾ *Dl.* 29980.

²⁾ Margulits *id. h.* 271. l.

³⁾ *Magy. Országgy. Eml.* I. 10. l.

érvényesültek. Már 1539-ben férjes asszony volt (*domina*);¹⁾ de hogy ki volt a férje, nem tudjuk.

2. *Erzsébet* 1530—65 közt szerepel s 1539-ben szintén férjes asszony. Férje Dóczy Miklós volt, fia Dóczy Péter temesi főispánnak, ki a csongrádvármegyei Szegen épített kastélyában lakott s gyermekeire gazdag uradalmat hagyott. Erzsébet mint Dóczy Miklós özvegye egészen a török hódítás koráig birta a nagylaki uradalom reá esett részét, s mint alább látni fogjuk, Skolasztika húgával egyformán osztozott.

3. *Mária* (1530—55 közt) Artándi Kelemenhez ment nőül s férjével a biharvármegyei Kereki kastélyban lakott.²⁾ Mikor Mágócsi Gáspár a nagylaki uradalom jövedelmét Gyula vára számára lefoglalta, Artándi Kelemen felesége nevében panaszt tett a királynál; mire Ferdinánd király 1556. jan. 26-án parancsot intézett Mágócsihoz, hogy a lefoglalt falvakról és pusztákról haladéktalanul vegye le a kezét s a jobbágyokat csak azokra a szolgálatokra kötelezze, melyekkel a várnak tartoznak.³⁾ Mária ezután nem szerepel többé.

4. *Milicza* vagy *Potencziána*. 1530-ban Márknak négy leányáról van szó s ezeket így sorolják fel: Zowana, Elizabeth, Maria és Milicza.⁴⁾ Későbbi oklevelekben a negyedik helyen mindig Potencziána van említve s ebből azt következtetem, hogy a Milicza név csak változata volt ennek. Ez a leány 1530—36. közt szerepel s úgy látszik, kis korában halt el.

5. *Margit* Eperjesi Patócsi Boldizsárnak volt a felesége, de 1563-ban már mint ennek özvegyéről emlékezik egy oklevél.⁵⁾ Felesége legkisebb húgával nem a legjobb viszonyban lehetett Patócsi; 1550. körül pörben állott Jaksics Annával, özv. Bánfi Gáspárnéval, a miatt, mert ennek birtokain 2340 frtnyi kárt okozott.⁶⁾ Margit későbbi dolgairól mit sem tudunk.

6. *Skolasztika* (1530—60) Zeleméri Lászlónak volt a

¹⁾ *Kolozsmonostori lt. Com.* Csanád 18.

²⁾ Bunyitay, *A váradi püsp. tört.* I. 415.

³⁾ *Gr. Károlyi es. lt. Harruckern lt. Z.* IX. 1

⁴⁾ *Kolozsmonostori lt. Com.* Csanád 11.

⁵⁾ *Gyulafehérvári kápt. lt. Cista* Kolos. Com. Csanád fasc. 5. nro. 3.

⁶⁾ *Uo.* Cista Marmaros fasc. 4. nro. 16.

felesége s Erzsébet nényével együtt a leghosszabb ideig bírta atyja uradalmát.

7. *Anna* volt a legfiatalabb leány s egyszersmind a Jaksics családnak egyik legszebb emlékezetű tagja. Mintegy 30 éven át szerepelt s a 40-es évek derekán Losonezi Bánfi Gáspárhoz ment nőül. De 1551-ben már özvegy volt¹⁾ s árváival együtt néhai férje felsővidéki birtokain, a krasznavármegyei Nagyfalun lakott. 1555. körül másodszor ment nőül; Kendi Antal vette el, de 1560. táján újra özvegységre jutott. 1561-ben Telegdi Mihály és Miklós »tisztelendő és szerelmes anyjuknak« nevezik.²⁾ Amannak ugyanis Bánfi Zsófia, emennek Bánfi Borbála volt a felesége s ezek nővérei voltak Bánfi Gáspárnak, a Jaksics Anna első urának.

Visszatérve Jaksics Márk temesvári fogságára, Perényi Péter csak az alatt a föltétel alatt volt hajlandó őt szabadon bocsátani, ha 4000 forint váltságdíjat lefizet, még pedig 2000-et tiszta aranyban, 2000-et meg régi magyar pénzben. A pénzt Márk nem tudta másként előteremteni, mint hogy felesége gazdag hozományából kölcsön vette.³⁾

¹⁾ Erd. Orsz. Eml. I. 387.

²⁾ Történelmi Tár 1887. 337. 362.

³⁾ Az oklevelet, minthogy a nagylaki uradalom történetére sok tekintetben érdekes világosságot vet s történetíróink közül még senki sem használta, jónak látom itt egész terjedelmében közzétenni:

Nos capitulum ecclesie Chanadiensis memorie commendamus, quod cum nos ad legitimam requisicionem et petitionem pro parte egregii Marci Jaxyth de Naghlak, senectutis mole onerosa nimium gravati ac egritudinis in lecto decumbentis et propterea ad nos venire nequientis, nobis superinde factam inclinati, duos ex nobis videlicet honorabiles magistros Georgium de Komlos archidiaconum Themesiensem et Joannem de Posakastellya socios et concanonicos nostros, ad infrascriptas fassionem et obligationem audiendas legitime destinassemus, extunc iidem tandem exinde ad nos reversi nobis concorditer retulerunt eomodo, quomodo ipsi sabbato post festum conceptionis gloriose virginis Marie proxime preteritum transacto, ad possessionem Naghlak predictam consequenterque domum solite residence dicti Marci Jaxyth, in eadem possessionem habitam, pariter accessissent, ibique idem Marcus Jaxyth coram eis personaliter constitutus, sponte et libere viveque vocis oraculo confessus extitisset et retulisset in hunc qui sequitur modum: Qualiter ipse temporibus disturbiorum proxime elapsis, per magnificum dominum Petrum de Peren comitem protunc Themesiensem, preter ullum suum demeritum, in capti-

Úgy látszik, Perényivel később mégis kibékült; mert mikor ezt 1527-ben Cserni Jován az aradvármegyei Szőlős

vitae rigidissima fuisse detentus, potencia mediante, indeque de manibus scilicet dicti domini Petri Pereny per intercessionem quamplurimorum dominorum et amicorum suorum non aliter, nisi redemptione proprii capitis in florenis quattuor milibus, quorum duo milia in auro puro, reliqua vero duo milia in monetis antiquis Hungaricalibus fuissent, pactative extitisset eliberatus. Et dum ipsam quattuor milium florenorum summam, in ejusmodi quantitate et monetis predictis idem Marcus Jaxyth alieni ordinare et habere nullomodo potuisset, extunc idem eandem summam a generosa domina Polixena consorte sua, de propriis ipsis rebus parafernalibus, quas utputa dicta domina ex paternis eiusdem laribus secum ab urbe Romana adduxisset, sub spe future refusionis et restitutionis mutuo levasset et recepiisset. Tandemque paulopost sub eisdem temporibus turbulentissimis, quum per Thurcos et alias diversas naciones, possessiones bonaque eiusdem Marci Jaxyth avitica pene distracta, dispersa et ad extremam desolationem redacta fuissent, protunc idem ad ultimam fere necessitatem non semel, sed sepe sepius positus atque perductus, ex quo ad alia, propria scilicet, manum suam mittere nequivisset, sed et impos fuisset, extunc eiusdem domine consortis sue prenominate, ex paterna similiter domo secum adductas res, videlicet duas torques aureas, jocalia, monilia, certas gemmas, coronas ornamenta capitis, res aureas et argenteas, pecias purpure et Dalmasci, vulgo kamuka, deauratas aliasque diversas, et ut dicitur, quamplurimas res, ad valorem trium milium florenorum sese extendentes idem Marcus Jaxyth, ultima necessitate huiusmodi compulsus, et presertim in defendendis, tuendis conservandisque et non alienandis dictis bonis, iuribus et possessionibus aviticis simul et paternis, ubique intra ambitum huius regni existentibus et habitis, sub premissa semper spe restitutionis, ab eadem domina Polixena levasset et recepiisset ac ad huiusmodi necessitates diversas exposuisset. Preterea tempore in eodem, dum scilicet Poloni, gentes regie maiestatis conducticie ad obsidionem castris Themesiensis starent, eadem regia maiestas, dominus noster graciosissimus, eidem Marci Jaxyth, sub pena nota infidelitatis commisisset seriose, ut eisdem gentibus Polonicis solutionem facere deberet, quas gentes idem contentas reddidisset summam florenorum trecentorum a prefata domina Polixena consorte sua ex ejusdem domine propriis accommodata, quam solutionem nisi idem fecisset, continuo universa bona ab eodem occupassent. Insuper sub eodem temporis decursu, a generosa ac magnifica domina Dezpyna nomine, relicta magnifico condam Radwi waywode Transalpinensis medio sepefate domine Polixene idem Marcus Jaxyth pariformiter mutuo habuisset levassetque summam duorum milium et septingentorum florenorum, de quibus dictam dominam Dezpynam prefata domina Polixena de propriis ex edibus paternis exportatis secum, ad plenum contentam reddidisset, quam denique summam duorum milium

mellett csúfúl megverte s Perényi csak épen hogy az ütközetből megmenekülhetett; árutakon valahogy eljutott Nagylak

et septingentorum idem Marcus Jaxyth modo simili ad conservacionem et defensionem universorum bonorum suorum ubique in hoc regno existenciam et habitum necessitate adactus exposuisset. Quam nihilominus totalem predeclaratum decem milium florenorum summam idem Marcus Jaxyth ipsi domine Polixene consorti sue etiam in parte aliqua deponendi et persolvendi hactenus nullomodo habere potuisset potestatis facultatem, et quia ipse presentis temporis statum et condicionem dietum prospiceret deteriorari, scipsunqne ultima iam senectute gravatum, tum viribus corporis, tum etiam facultate substantie in dies destitui deficereque perciperet, et se proximum morti fore agnosceret, formidaretque creditum omnem prescriptum ab eadem domina Polixena modo premissis per eum levatum persolvere non posse, grave item animo sue in dispendium fore, taliter ex hoc mundo tristi decedere censeret: proinde predictus Marcus Jaxyth eorum eidem, ut prefertur, fratribus nostris per nos eo destinatis, ultronea vivaque voce fassus esset taleque eorumdem in presenciam fecisset obligamen fecitque in rei veritate, quod ipse matura superinde crebroque intra se salubriter revoluta animi deliberacione prehabita et ex certa sciencia, possessiones ejusdem proprias, videlicet *Chomorkan* et *Sauson* ac porciones ipsius possessionarias in possessionibus *Naghscheen* et *Kyscheen* vocatas omnino in comitatu Chanadiensis existentes et habitas, ipsum omnis juris titulo concernentes, simulcum cunctis earundem possessionum et porcionum utilitatibus et pertinenciis quibuslibet... prefate domine Polixene conjugi sue pro prescriptis decem milibus florenis, per ipsum ab eadem domina modo et tempore prenotatis mutuo levatis et ad necessitates premissas expositis, infra tempus solucionis predictae decem milium florenorum summe totalis et integre, duxisset obligandas et manibus ejusdem domine assignandas, tradendas et concedendas, immo prout in presenciam dictorum fratrum nostrorum dixisset, in veritate obligavit, assignavit, tradidit et concessit, tandiu utendas, possidendas, tenendas pariformiter et habendas, fructus utpote et utilitates earundem pleno jure percipiendas, secunram habendo potestatis facultatem, donec et quousque per prefatum Marcum Jaxyth dominum et maritum ejusdem domine Polixene aut ipsius Marci Jaxyth fratres et consanguineos proximiores, ad quos videlicet dicta bona imposterum jure spectare dinoscuntur, de et super predeclaratis decem milibus florenis eidem domine Polixene vel eius filibus satisfactum fuerit quoad plenum et effective, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum feria secunda proxima post dictum festum conceptionis gloriose virginis Marie, anno domini millesimo quingentesimo tricesimo sexto. *Kolozsmonostori convent leveletára*. Com. Csanád nro. 4. Ez intézkedésében Márk csak a saját tulajdonát tett négy faluját köti le; de az alábbi levelek, mint látni fogjuk, összes birtokaira kiterjednek.

vára alá, hol Jaksics Márk nemcsak szívesen látta, hanem egy álló hétig rejtőgette a ráczok elől, a kik halálra keresték.

Nemsokára ismét nagy csapás érte a Márk uradalmát. 1529. nyarán betört Délmagyarországba Belgrád parancsnoka, Bali bég s a Maros környékét, valamint az úgynevezett Körös-Maros közét szörnyen elpusztította. A nagylaki uradalmat e pusztító hadjárat érzékenyen sújtotta; jobbágyságát a törökök rabságra hurczolták, falvait fölégették s egész lakosságát szétrebbentették. Ekkor pusztult el többek közt Basarág falu is, melynek üszkei közül a gondviselés egy szegény kis gyermek életét mentette meg, kiből később a külföldi egyetemeken is nagy hírnévre jutott Basarági Vida János lón. E pusztítás Jaksics Márk vállaira új terheket rakott; birtokainak helyreállítására és jobbágysággal való újra betelepítése megint sok pénzt kívánt s erre a czélra újból felesége hozományához volt kénytelen nyúlni, ki mintegy 3000 frtot érő ékszereit bocsátotta rendelkezésére. Természetesen, szintén az alatt a föltétel alatt, hogy ez összeget Márk vissza fogja neki téríteni.

Még el sem mult jóformán ez a szerencsétlenség, már is új áldozatot követelt tőle János király. Szapolyai agyanis Temesvár megvívására mintegy 400 lengyel zsoldost fogadott fel, de nem tudta őket fizetni, a mi miatt azután lázongani kezdettek. A király ráparancsolt tehát többek között Jaksics Márkra, hogy összes birtokai elvesztésének terhe alatt a katonaság zsoldjához 300 frt összeggel járuljon hozzá. Jaksics Márk, ha hűtlenség bűnébe nem akart esni, nem tehetett mást, mint hogy a király parancsának engedelmeskedjék. Az összeget újra felesége adta neki.

Még egy ízben segítette őt ki Polixena. Megfizette azt a 2700 forint adósságot, melylyel Jaksics Márk néhai Radul vajda özvegyének tartozott.

Így tehát összesen 10,000 frt adósság terhelte az uradalmat, midőn mindketten, leányaik jövője érdekében is, meg egyeztek abban, hogy Márk ez összeg erejéig zálogba adja a nagylaki uradalom őt illető részét feleségének és ő általa leányainak. 1530. szept. 7-én megkötötték a szerződést. Nagyobb dolog volt ennél az, hogy Márk rá bírja unokaöccseit, a Jaksics Péter fiait: Demetert, Miklóst és Jánost, hogy mint érdekeltek

a zálogba adást a maguk részéről ne ellenezzék. Végre ez is sikerült s hosszú fáradozás után oda jutott a dolog, hogy János király is beleegyezését adta a szerződéshez s 1535. decz. 21-én utasította a csanádi káptalant, hogy Polyxena asszonyt és leányait iktassa be az uradalom fele részének s a Márk szerzeménye egészének a birtokába. Ez a királyi parancs a Jaksics Márk birtokait a következőkben sorolja elő:

Egész falvak: Királyhegyes, Mezőhegyes, Kutas, Sámson, Csomorkány, Fellak, Rákos, Kunágota, Kinged, Szombathely és Szentiván;

Részbirtokok: Nagylak vára és városában, Kerekegyház, Nagy-Szécsény, Kis-Szécsény és Szemlek falvakban, Tamásháza és Erdős-Kenéz pusztákban (mindezek Csanád vármegyében). Végül Félegyházán, Pest vármegyében.

Felerészek: Kórógy vár és tartozékai (Valkó várm.) s a csanád. Szihond faluban.

A csanádi káptalan 1536. márczius 8-án jelentette, hogy Királyhegyes, Rákos falvak, Kecskés pusztá, Csomorkány város és tartozékai, Sámson, Tót-Kutas, Mezőhegyes, Kis- és Nagy-Szécsény, Fellak vár és tartozékai, Serföld, Kerekegyház, Szemlek, Nagylak vár és város, Tamásfalva és Erdős-Kenéz puszták Márkot illető részeibe vagy egészébe Polyxenát és leányait, a helyszínen emelhetett minden ellenmondás nélkül, beiktatta. Csak Fellak vár, Cserföld és Rákos falvakra nézve mondottak ellent később Jaksics Demeter és öccsei, de utólag azután e tekintetben is megegyezés jött létre közöttük.¹⁾

Ezt a rendelkezését Jaksics Márk 1537. június 14-én halálos ágyán megújította²⁾ s néhány nap múlva meghalt.³⁾ Már június 27-én Polyxena úrasszony özvegy volt.³⁾

A mint Jaksics Márk behunyta a szemét, a rokonok siettek pörrel megtámadni az özvegyet. Először is 1539. május 24-én a Márk húga, Iréne — Szentszávai Herczeg Mátyás özvegye — lépett föl s követelte az uradalom feléből az őt illető leánynegyedét, június 4-én pedig a Péter fiai indítottak

pört, minthogy szerintök a Nagylak vára és városában, továbbá a Kerekegyház, Nagy-Szécsény, Kis-Szécsény, Szombathely és Kerekinga falvakban, Tamásháza, Veresinga és Asszony pusztákban levő részek, úgyszintén Mezőhegyes, Királyhegyes, Kunágota, Sámson, Csomorkány, Tót-Kutas, Szihond és Kinged egész falvak a fiágot illető birtokok.¹⁾ A lipesei egyetemről nem rég hazatért Jaksics János 1541. őszén el is foglalta az özvegy nagylaki pinczejét s abba a maga borait rakatta be.²⁾

Jaksics Irénét és fiát, Miklóst Polyxena asszony, úgy látszik, készpénzzel elégítette ki, Péter fiai pedig 1539—43. közt egymásután elhalván, a Jaksics családnak bennök fiágon magvaszakadt.

A mint Jaksics János, az utolsó férfisarj 1542. végén vagy 1543. elején elköltözött ez árnyékvilágból, sokaknak szemet szúrt a gazdag uradalom s akadtak is mindjárt elegenden, a kik lépéseket tettek, hogy reá királyi adománylevelet eszközjenek ki.

Azok között, a kik legelőbb sorompóba léptek, a legkimagaslóbb személyiség volt Fráter György, a hatalmas kincstartó és váradi püspök. Jóllehet a Szapolyai családnak köszönhette emelkedését, ekkor már elhidegült János király özvegyétől és kis fiától, s Ferdinánd király érdekeinek egyik legbuzgóbb zászlóvivőjévé szegődött. Élénk levelezést folytatott a királlyal s a mint Jaksics János halálának híret vette, Ferdinándhoz küldött bizalmas emberének, Horvát Györgynek azt a megbízást adta, hogy kérje föl a királyt, adományozná neki a nagylaki uradalmat, melyen mintegy 300 jobbágy él. De Horvát György már eltávozott a királyi udvarból, midőn a püspök levelét kézhez vette. Fráter György tehát 1543. febr. 14-én alázatos folyamodást intéz a királyhoz mint legkegyelmesebb urához és fejedelméhez, hogy adományozza neki mindazon javakat és birtokokat, melyek néhai Jaksics János magvaszakadtával a koronára szállottak, hogy nála lakó szerencsétlen testvéreit, kiket hazájukból a török kiűzött és minden javaiktól megfosztott, ily úton-módon segíyezhesse. Igéri, hogy a

¹⁾ *Kolozsmon. II. Com. Csanád. 13.*

²⁾ *Uo. 18.*

³⁾ *Uo. 25.*

¹⁾ *Kolozsmon. II. Com. Csanád. 1.*

²⁾ *Uo. 6.*

király kegyelmét hűséggel és engedelmisséggel igyekszik majd meghálálni.¹⁾

Biztatta-e a király Fráter Györgyöt vagy milyen más választ adott neki, nem tudjuk. Azonban Délmagyarország 1541. óta Izabella királyné birtokában volt s a Maros melléke is őt uralta. Özv. Jaksics Márkné igyekezett a királyné kegyét a maga részére biztosítani s a királyné többször kitüntette őt jóakarásával. Bizonyos, hogy az ő birtokai mindaddig, míg a Tiszántúli rész és Délmagyarország Izabella királyné felsősége alatt állott, megmaradtak a kezén. Nem így az uradalom másik fele, mely a fiág kihaltával uratlan maradt. Erre nézve Petrovics Péter temesi főispán, a királyné egyik főembere, azt az előterjesztést tette, hogy engedje a királyné e birtokokat Temesvár szükségleteire lefoglalnia. A királyné, tekintettel e végvár nagy fontosságára, ebbe bele is egyezett s így kerültek a deficiált Jaksicsok birtokai Petrovics Péter uradalmába.

Mint hogy az ország hiteles helyein erős tudakozódás indult meg a koronára szállott Jaksics-javak birtokviszonyainak mibenléte felől, a várain perjel Felső-Magyarországon lakó maradékainak fülét is megütötte a hír, hogy egykor birt uradalmuk a korona rendelkezése alá került. Nagymihályi Sándor és Gábor tehát 1550. jan. 10-én a garan-szentbenedeki convent előtt óvást emeltek az ellen, hogy Ferdinánd király Nagylakot és tartozékait eladományozza; egyszersmind tiltakozásukat jelentették ki, hogy a káptalani és conventi hiteles helyek bárkinék is e birtokokra vonatkozó leveleket szolgáttassanak ki s végül, hogy Fráter György vagy Petrovics Péter ezeket akár fölkerjék, akár jövedelmüket lefoglalják.²⁾

Mióta Szeged, Beese és Beeskerek várai elestek, a török veszedelem egyre fenyegetőbbé vált. Özveg Jaksics Márkné, ki Nagylaknak búcsút mondvá, előbb Fellakra költözött, csakhamar leányaival együtt elhagyta e vidéket s talán valahol a felvidéken keresett magának bűtorságosabb lakóhelyet.

1550. október elején az Erdély határai felé igyekvő Kászm budai basa hadai csakugyan megszállották Nagylakot;

¹⁾ *Történelmi Tár* 1878. 543.

²⁾ *Pesty, Krassó vármegye tört.* IV. 49.

a basa némi őrseget hagyott a várban s azután vállalata nem sikerülván, visszasietett Budára. De Varkocs Tamás várad kapitány összeszedvén a mezei hadakat, kiverte innen a törököt s a Marostól északra eső gazdátlan falvakat a maga számára foglalta le. Így történt, hogy néhány évig a nagylaki uradalom némely helységeinek is ő volt a földesura.

A Ferdinánd királylyal kötött egység értelmében Petrovics Péter 1551. június végén átadta Temesvárt s a hozzá kapcsolt birtokokat a király biztosainak. Most tehát a nagylaki uradalom valósággal a Ferdinánd király kezébe került s Fráter György elérkezettnek látta az időt, hogy régi vágyát megvalósítsa. A földolog az volt, hogy addig is, míg a körülmények javára dűtenek, a király másnak el ne adományozza az uradalmat. Junius 17-én kelt levelében értesítvén a királyt, hogy a számos, részint magszakadás útján, részint más úton uratlanná vált s Temesvárhoz kapcsolt birtokokat most olyanok akarják megszerezni, kiknek azokhoz semmi jogczümük sincs, ajánlja, hogy ezeket a király a maga hasznáért el ne adományozza senkinek. Ferdinánd tíz nappal később kelt soraiban köszöni a jó tanácsot, s kijelenti, hogy nem adományozza el a kérdéses birtokokat mindaddig, míg az ország állapotáról részletesebb értesülést nem nyer.¹⁾

Még az 1551. év őszén bekövetkezett, a mitől előre tartani lehetett; Nagylak vára és vidéke a török kezére jutott. De néhány hétre rá, október havában a király hadai visszafoglalták s ezt az alkalmat használta fel a Lippa alatt táborozó Fráter György, hogy a maga számára az uradalmat lefoglalja. A birtokok igazgatására és a jövedelmek beszedésére tisztartókat nevezett ki s mindenestre tárgyalásokat kezdett a bécsi udvarral az adománylevél kiállítására ügyében.

Azonban az erőszakkal elfoglalt uradalmat Fráter György nagyon rövid ideig bírta. December 17-én befejezte pályafutását, a nélkül, hogy az adománylevelet kieszközölhette volna.

Jaksics Anna özv. Bánfi Gáspárné gyermekeivel együtt — mint már fentebb említettük — Kraszna vármegyébe költözött, a hol néhai férje birtokai elterültek. Itt volt a Bánfiak

¹⁾ *Történelmi Tár* 1880. 95. 242.

ősrégi vára, Valkó vár s uradalmuk középpontja, Nagyfalu mezőváros, melyről már ezidőben Nagyfaluinak kezdték magukat nevezni. E város körül terült el mintegy 44 faluból álló uradalmuk. Bármily messze vetette is a sors az özvegyet gyermekkori bőlesőjétől, mégis csakhamar értesült róla, hogy apai öröksége jogtalan kézre került s ennél fogva lépéseket tett, hogy az erdélyi országgyűlés, melynek hatósága Izabella királyné ideje óta Délmagyarországra is kiterjedt, adassa vissza részére az ősi birtokokat. Csakugyan a Marosvásárhelyt decz. 31-én egybegyűlt erdélyi rendek mint sérelmet terjesztik föl a királyhoz, hogy Fráter György a nagylaki uradalmat erőszakosan vette birtokába, minél fogva kéri ő felségét, hogy azt az özvegynek és árváknak adassa vissza. Ferdinánd biztosa, Castaldo is azt jegyezte meg a rendek ez előterjesztésére, hogy özv. Bánfiné javait csak a közel mult napokban foglalta el a bibornok s mint mindenki előtt ismeretes, nem volt azokhoz semmi néven nevezendő jogcíme.¹⁾

Erre azután a bécsi udvar is behatóbban kezdett érdeklődni a Jaksics-uradalom iránt. Rendelet ment a kir. kamarához, hogy vizsgálja meg a birtokok ügyét s terjeszsze föl róluk jelentését. De a Jaksics Anna törekvése hiába való volt; az 1552. év nyarán elesett Temesvár, s utána Nagylak és vidéke is újra török kézbe került. Ettől fogva a hódoltsági terület közel félszázadig egyfolytában a törököt uralta; a megmaradt jobbágyság a csanádi szandsák-bégnek szolgáltatották be adójukat.

Ugyanez évi december 20-án terjesztette föl a kamara a maga jelentését a nagylaki uradalom állapotáról. E jelentés mindössze a következő néhány sorból állott: »A Jaksics-birtokok a Maros mellett fekszenek; igen szép és nagyszámú javakból állanak. Azonban némely ráczok és néhai Fráter György szolgálói szétdarabolták és elfoglalták őket. Milyen állapotban vannak most az ellenség sanyargatása közepett, a kamara nem tudja, minthogy állandóan János király és Fráter György felsősége alatt voltak.«²⁾

¹⁾ Erd. Orsz. Eml. I. 387.

²⁾ A bécsi Hofkammer-Archiv országgyűlési iratai közt: Negotia camerae Hung. Ladislao Mosoczky in aula per cameram tractari commissi.

Temesvár bukása után, mint tudjuk, Gyula lett az alföld végvára, s 1555-ben már Mágócsi Gáspár gyulai kapitány foglaltatta le a romokban heverő nagylaki uradalom hozzáférhető részét. A törököktől is folyvást zaklatott jobbágyságot arra kényszerítette, hogy a földesúri jövedelmeket szolgáltatassák be a gyulai várhoz, melynek külön országos intézkedésből javára esett a rendes adó és az egyházi tized is. Ezt a foglalatást meg már a Jaksics Mária férje, Ártándi Kelemen nem hagyta szó nélkül; folyamodott a királyhoz, tiltaná meg Mágócsinak, hogy javait ne bitorolja. Ferdinánd 1556. január 26-án csakugyan rá is parancsolt a gyulavári kapitányra, hogy Ártándi Kelemen birtokait, névszerint Nagylak, Kunágota, Csomorkány, Kinged, Szemlek, Kutas és Szombathely falvakat, továbbá Mezőhegyes, Királyhegyes, Rákos, Szihond és Sámson pusztákat bocsássa vissza jogos tulajdonosuk birtokába s elégedjék meg azokkal a tartozásokkal, melyekre az e birtokokon lakó jobbágyság kötelezték.³⁾

Mágócsi, kinek katonái a rendetlenül fizetett zsold miatt örökösen zugolódtak, nem sokat törődött a jogos birtokigényekkel s elégedetlen tiszteit akként igyekezett kárpótolni, hogy a Gyula vára környékén gazdátlanul heverő birtokokból juttatott nekik. Így esett, hogy a nagylaki uradalomhoz tartozó falvakat is elosztogatta Jász Lukács, Henyei Miklós, Olesárovics Demeter, Horvát Ferencz stb. vitézeinek.

1559-ben Feygell Péter, Móré Gáspár és Szőlősi Márton királyi biztosok összeírják a Gyula várához tartozó várak és falvak lakosait, valamint ezek adóját és a vár más jövedelmeit. Az összeírt birtokok közt voltak a néhai Jaksics Péter falvai, melyek az ő halála után Jaksics Jánosra, mint törvényes örököseire szállottak, de minthogy Jaksics János meghalt s benne a családnak magvaszakadt, e birtokok ő felségére háramlottak.

A jelentés ide vonatkozó része így hangzik: »Bona Jaksyth sunt penes fluvium Marus et sunt optima atque numerosa et per nonnullos etiam Rascianos et servitores fratris Georgii quondam distracta et possessa, quo in statu autem nunc in tanta hostium crudelitate sint, camerae non constat, quia semper illa sub Joanne rege et fratre Georgio fuerunt.

³⁾ Gr. Károlyi cs. lt. Harruckern lt. fasc. Z. nro. IX. 1.

Egy részök, vagyis a marosontúliak, egészen a török alatt vannak; de ezek is Gyula várához tartozandók, melyeket külön királyi parancsolat nélkül senkinek sem szabad visszabocsátani. Ajánlják végül, hogy úgy ezekről, a lehetőség szerint, valamint a többi falvak jövedelméről is pontos számadás vezettessék.¹⁾

Az 1560-ik évben a másik két Jaksics-leány is életjelt ad magáról. Minthogy Gyula vára derekasan tartotta magát s a török függés a Marostól északra meglehetősen laza volt, özv. Dóczy Miklósné Jaksics Erzsébet és Zeleméri Lászlóné Jaksics Skolasztika elérkezettnek látták az időt, hogy birtokviszonyaikat rendezzék. Választott bírák előtt tehát atyafiságosan megosztottak atyjuk birtokain.²⁾ Az osztzkodás eredménye a következő volt:

1. *Zeleméri László birtokai lettek:*

Nagylak vára közös maradt.

Nagylak város fele a sánczon belől, fele a sánczon kívül, Mezőhegyes és Királyhegyes egészen.

Rákos pusztája és a Zeleméri jobbágyságaitól megszállott rész egészen.

Szombathely fele.

Fellak a várral együtt egészen.

Serföld egészen.

Csomorkány jobbágyságai közül: 45, az új utcában 16, zsellér: 3.

2. *Özv. Dóczy Miklósné birtokai lettek:*

Nagylak vára közösnek maradt.

Nagylak város fele a sánczon belől, fele a sánczon kívül, Sámson és Kutas egészen.

¹⁾ *Orsz. II. Urb. et conscr.* fasc. 11. nro. 41.

²⁾ *Esztergomi primási lt.* fasc. 9. nro. 228. T. alatt van egy 1596. áprilisi 13-ikáról kelt jegyzék, mely a Jaksics-jószágokra vonatkozó 6 db oklevélről tesz említést. Ezek közt az 5-ikről ezeket mondja: „Compositio-nales Ladislai Zeleméri et Elisabeth Jaxitt super fraternali divisione oppidi Naglak et aliarum quarundam possessionum in eiusdem litteris nominatarum cum duobus sigillis eorum coram certis arbitris celebratae”. Ebből kétségtelen, hogy az osztzkodás fogott bírák előtt történt. Kár, hogy a jegyzék sem említi az osztálylevél keltét, bizonyára azért nem, mert eredetileg sem volt rajta. A dicális lajstromokból bizonyosodhatunk meg a felől, hogy a levél 1560-ból való.

Szombathely fele.

Sásvár vára egészen, a várossal együtt.

Nagy-Szécsény és Kis-Szécsény egészen.

Csomorkány jobbágyságai közül: 30, az új utcában: 5.

Ezek mind Csanád vármegyében voltak. Temes vármegyében a Maroson túl fekvő 6 faluból három egészen Erzsébeté, három pedig szintén egészen a Skolasztikaé lett. A hetedik Bodog-Asszony-Patorlaka nevű mind a kettőnek jutott.

Lugas körül 8 falujuk van; ezeket osztatlanul hagyták, valamint Lugas városában egy utcát is, hol nemesi udvarház emelkedett.¹⁾

Ezt az osztzkodó-levelet azután a felek a királyi kamarával is elismertették s innen van, hogy az 1561—64. évi adólajstromokban a nagylaki uradalom egykori falvainak birtokosaiként Zeleméri László és özv. Dóczy Miklósné szerepelnek.

A háborús időkben özv. Dócziné levelei veszendőbe mentek, minélfogva 1563. május 6-án Miksa királytól új adomány-levelet eszközölt ki összes birtokaira. A nova donatio, melybe befoglaltatta Ilona, Gergely és Kelemen gyermekeit is, a következő falvakra és részekre szólt: Csongrád vármegyében Szeg és Anyás egész falvak, Szentés, Körtevényes, Szent-László, Tőke és Bükény falubeli részek; Békés vármegyében Gyoma és Csüd falvakban bírt részek; végül Csanád vármegyében: Csomorkány, Tótkutas, Mezőhegyes és Kunágota falvakban egész részek, Nagylak, Rákos, Kinged, Kerekegyház, Serföld, Monora (Munár) és Szihond falvakbeli részek, Sámson és Királyhegyes pusztákkal.²⁾

Mikor azután 1566. augusztus végén Gyula vára is török kézre jutott, a nagylaki uradalom a magyar családokra nézve egészen veszendőbe ment s a régi birtokosok közül senki sem érvényesíthette itt többé a maga jogait. Már egy egész emberöltőn át bírta Nagylak várát a török, midőn 1595. végén sikerült azt Borbély Györgynek, Báthori Zsigmond vezérének visszafoglalni. A mint erről Zeleméri László fia, István hírt

¹⁾ *NRA.* fasc. 759. nro. 43. Egyszerű régi másolat, mint említettem, keltezés nélkül.

²⁾ *Gr. Károlyi ex. II. Lad.* 37. nro. 5. Egyszerű másolat.

vett, 1596. július 26-én Sárkö várában lépéseket tett, hogy az uradalmat visszaszerezze. De nem ért célra s utánjárása kárba veszett. Nagylakot és a körülötte fekvő falvakat Báthori Zsigmond fejedelem Lapispataki Segnye Miklósnak adományozta.¹⁾

¹⁾ Az eredeti adománylevél, melyet a gr. Károlyi es. levéltára őriz, eddig csak hibás kivonatokban ismeretes: igen meg van rongálva s datuma is le van szakadva. Lényeges részében a következőleg szól:

Nos Sigismundus dei gratia Transilvaniae, Moldaviae, Walachiae, Transalpiniae et sacri Romani imperii princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques et Siculorum comes etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium consiliariorum nostrorum humilimum intercessionem serenitati nostrae propterea factam, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus serviciis fidelis nostri generosi Nicolai Segnyei de Lapispatak aulae nostrae familiaris, quae ipse nobis pro locorum et temporum varietate ubicunque per nos integritas et fortitudo eius requisita est, summa cum animi sui promptitudine, alacritate et constantia eximiaque nominis sui laude exhibuit et impendit ac in futurum quoque eadem omnino ratione exhibiturus et impensurus est, totale et integrum castrum *Fellak* ac possessiones nostras itidem *Fellak, Badrok, Zadorlak, Novák, Zenthmiklos, Kisfalud, Thuregház, Thoty, Várcy, Nagivarias, Nagifalva, Thelek, Munár, Kethfeud, Kerekegyház, [Jebin, Zenthpeteor et Cherpeszd in Themoosiensi, necnon Nagilak, Polgar, Zemlek, Zeoleos, Thoty, Bozas, Zenthmiklos, Sirian, Feczky, Marian, Papy, Maimoth, Zarchaháza, Hodos, [Jhikay, Priamus et Sadan vocatas in Orodieni comitatibus existens et habitas, quae superiore tempore per infideles Turcas Christiani nominis acerrimos hostes violenter occupatae et ademptae atque per eos ab annis compluribus tentae et possessae, non ita pridem vero dei optimi maximi beneficio de manibus ipsorum armis nostris receptae et in potestatem nostram redactae esse dinoscuntur, totum item et omne ius regium... simul cum cunctis utilitatibus et pertinentiis suis quibuslibet... memorato Nicolao Segnyei ac ipsius hereditibus et posteritatibus universis clementer dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus iure perpetuo ac irrevocabiliter tene[n]das, possidendas pariter et] habendas salvo iure alieno, haram nostrarum [literarum testimonio mediante.] Datum in civitate nostra Alba Julia vigesima nona die [..... Anno] domini millesimo quingentesimo nonagesimo [septimo]. Sigismundus princeps m. p. Lucas Varady secretarius. — Gróf Károlyi család levéltára. Ld. 62. nro. 95. Az évszám helyén szakadás van s ennél fogva a kelet bizonytalan. Az oklevél hátán későbbi kéz rá jegyezte: »Fellakról való Donatio Anno 1597.« A levéltár elenchusa a levelet az 1598. év alá sorozza.*

1598. szeptember hó elején Szatursi Mehemet újra visszafoglalta Nagylak várát, melynek vidéke megint török hódoltság lett. Ezután még egyszer az erdélyi fejedelem kezébe jutott a vár, de Bethlen Gábor 1616. június 14-én végleg átadta Mehemet temesvári beglerbégnek, ki alighanem leromboltatta falait, mert Nagylak többé mint erősség nem szerepel a történelemben.

Rácz lakosai a török uralkodás alatt is fentartották magukat. De sokat kellett szenvedniök azoktól a birtokkövetelőktől, a kik anyai ágon a Jaksics család leszármazottjai voltak. Ilyen volt 1647. körül Jármí András, ki a törököktől agyoncsigázott lakosokat több ízben szerezte. Hogy mégis valami oltalomban részesüljenek, 1648-ban Csókás, Királyhegyes, Mezőhegyes, Tót-Palota, Nagylak, Pabar és Sajti lakosai megbízottakat küldtek az esztergomi káptalanba, kik ott kinyilatkoztatták, hogy ők mindig a csanádi püspök alattvalói voltak s valóságos és törvényes földesuruknak mindenkor a csanádi püspököt ismerték.¹⁾ Egyszersmind némi csekély adót is megajánlottak a püspöknek, hogy oltalmára, ha kell, annál biztosabban számot tarthassanak.

Így történt, hogy nemcsak gróf Pálffy Tamás csanádi püspök 1654. szept. 2-án, hanem Macripodari Jácint 1660. jún. 21-én kieszközölt királyi oltalomlevelébe belekerültek az egykori nagylaki uradalom falvai is.

Az erdélyi fejedelmektől — Segnye Miklós hűtlenség miatt elvesztvén birtokait — a Borosjenei Szentandrás család szerzett a XVII. század első felében Nagylakra és némely körülötte fekvő falvakra adománylevelet, melyeken azután e család tagjai, számszerint öten, 1656. ápr. 25-én megosztottak.

Mint Dóczi-örökösök eszközöltek ki 1663. júl. 20-án gr. Vesselényi Ferencz nádortól oltalomlevelet Rácz Erzsébet és Rácz Kata asszonyok; de hogy mennyire csak képzelt értéke volt jogigényüknek, azt mutatja az a tájékozatlanság is, melyel ez irat Tótkutas, Rákos, Sámson, Kingyed, Czifred, Monora, Siond, Vörös-Egyház, Fejér-Egyház, Nagylak helységeket Békés vármegyébe helyezi.²⁾

¹⁾ *Esztergomi főkápt. II. Lib. 17. fol. 117.*

²⁾ *NRA. fasc. 853. nro. 52.*

Ime, ilyen viszontagságokon ment át a nagylaki uradalom a török hódoltság alatt. S nem támadt fel többé a török kiűzetése után sem. Magát Nagylakot és a hozzá kapcsolt pusztákat a bécsi udvar 1701-ben a szerb határőröknek engedte át, s mikor félszázad múlva a marosi határőrvidéket feloszlatták, a helyén alakított uradalom székhelye többé nem Nagylak, hanem Arad, majd Pécska lön.

A nagylaki uradalom a török idők előtt bevégezte hivatását s hazai történetünkben most már csak emlékezete él.

VI.

A „Jaksics-jószág“.

Dolgozatom kiegészítéseül összeállítom itt azon birtokok sorozatát, melyek a Jaksics család kezén voltak, feltűnésétől kezdve magvaszakadtáig. *Jaksics-jószág*nak nevezi ezeket az az 1596. évi jegyzék is, melyre fentebb hivatkoztam s ugyanazért én is e cím alá foglalom őket. Itt különösen azt tartom kiemelendőnek, hogy mikor került egy-egy birtok a család tulajdonába — ha ez a meglévő oklevelekből egyáltalán konstatálható, — hány portából állott, s mikor pusztult el. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért betűrendbe szedve közlöm itt a birtokokat, megjegyezvén, hogy mely vármegyében feküdtek. A hol a vármegye neve nincsen kitéve, ott Csanád vármegye értendő.

A porták számát az országos levéltárban levő lajstromokból vettem s épen azért ezekre mint forrásokra külön nem hivatkoztam. Az 1557—58. évi temesvári defter adatait a *Török kincstári defterek* II. köt. 194—209. l. használtam. Egyéb adatokra nézve mindig megnevezem a forrást.

Szükséges még azt is megjegyezni, hogy ez összeállításban leginkább oly adatokra helyeztem súlyt, a melyeket a szövegben fel nem használtam. Ezekkel tehát mintegy kiegészíteni óhajtanám a Jaksics-birtokokról fentebb emlegetettakat.

*

Árokos.

Kasza-Pereg pusztája volt. 1517-ben jobbágyokat telepített rá Jaksics Márk (*Df.* 22884.). Úgy látszik, 1529-ben Bali bég hadai elpusztították.

Asszony pusztá.

1539. L. Nagylak a.

Basarág.

1555-ben a király nevében volt. Az 1557—58-iki defter szerint 12 régi és egy új házból állott. 1559-ben a gyulai királyi biztosok szerint Jaksics Jánosnak részbirtoka volt itt (*Urb. et conscr.* 11. 41.). 1561-ben Kasztelláni Kristóf nevében 4 portája adózott.

Bozsd.

1552-ben Ahmed hadai elpusztították s pusztá volt még 1555-ben is. Az 1557—58-iki defter szerint már 4 új ház emelkedett rajta. A gyulai kir. biztosok 1559-iki jelentése szerint egészen a Jaksics Jánosé volt (*Urb.* 11. 41.). Az 1560-iki tizedlajstrom szerint lakosai ráczok voltak, minélfogva tizedet adni nem tartoztak. 1564-ben Forgách Simon nevében volt s új házból állott.

Csomorkány.

1535. L. Királyhegyes. 1539. L. Nagylak. 1555-ben Mágócsi Gáspár tette rá a kezét. 1557—58-ban, a defter szerint, 26 házból állott. Az 1559-iki jelentés szerint Jaksics Jánosnak része volt itt. 1560-ban özv. Dóczy Miklósné és Zeleméri László nevében együtt 34 porta volt; 1561-ben özv. Dóczyiné 31 portával, Zeleméri 28 portával szerepel. Az előbbi itteni részére 1563-ben új adománylevelet nyer (*gr. Károlyi cs. lt.* 37. 5.). 1564-ben a porták így oszlanak meg: Zeleméri 18 p. özv. Dóczyiné 20 p.

Demény.

Az 1552-iki török hadjáratban elpusztult s pusztá volt 1555-ben, valamint a csanádi püspök nevében 1561-ben is. Ugyanennek nevében szerepel mint új település 1564-ben.

Demeterfalva (Temesm.).

1484. L. Rékas a.

Derekegyház puszta.

Része volt a nagylaki uradalomnak, noha a Jaksicsok alatt nem szerepel.

Dombegyház.

1552-ben 8 portája Varkocs Tamás birtokában. 1555-ben egy része a király, másik része Kasztellánfi Kristóf nevén. Az 1557—58-iki defter szerint 30 régi és 2 új házból állott.

Erdős-Kenéz puszta.

1535. L. Királyhegyes és 1539. Kenéz néven L. Nagylak a.

Fancsók (Temesm.).

1529. L. Sásvár a.

Farkastelek puszta.

1478. jan. 16-án Jaksics István és Demeter királyi adományul Fellak, Serfesdeo és Farkasthelek aradm. pusztákat kapják, melyek Kis Balázs magvaszakadtával szállottak a koronára. (Dl. 29840.).

Feeskés.

1564-ben Kis-Feeskés néven Jász Lukács gyulai vitéz birtokában van 7 portája.

Fejéregyház (Bácsm.).

1529. L. Sásvár a.

Fejértő.

1539. L. Nagylak a.

Feketeegyház (Bácsm.).

1529. L. Sásvár a.

Fülegyház (Pestm.).

1535. L. Királyhegyes és 1539. Nagylak a.

Fellak.

1478. L. Farkastelek a. Ekkor puszta; 1491-ben folyik betelepítése, mert ez évben II. Ulászló király Jaksics István idevaló jobbágyait négy évre minden országos adó alól fölmenti (Dl. 26651.). 1533-ban János király is örök időkre fölmenti a Jaksics Márk fellaki jobbágyait (Kolozsmonostori lt. Com. Csanád 10.). Ugyane király Jaksics Márk kérésére vásártartási jogot adományoz Fellaknak (Uo. 14.). 1535. L. Királyhegyes a. 1539. L. Nagylak a. 1544-ben pör folyik Márk özvegye és Papi Csuka Tódor közt a Fellak és Papi között közlekedő rév miatt (Uo. Com. Tömös 12.). 1547-ben Izabella királyné Fellak lakosainak adómentességét megerősíti (Uo. Com. Csanád 8.). Az 1557—58-iki defter szerint 31 házból állott. 1561-ben Zeleméri László nevén 5, 1564-ben pedig 5¹/₂ porta adózott.

Felső-Föld (Kolozsm.).

1501-ben Jaksics István fiai: István és Márk, úgyszintén Demeter fiai: János, Demeter, Péter és György elfoglalják Bikali Vitéz György részeit a kolozsvárm. Kezeföld és Felsőföld falvakban (Múzeumi lt.).

Füged puszta.

1539. L. Nagylak a.

Hedemer (Temesm.).

1484. L. Rékas a.

Hét-Kadar (Temesm.).

1529. L. Sásvár a.

Icánfalva (Temesm.).

1484. L. Rékas a.

Jenő (Temesm.).

1529. L. Sásvár a. 1539. L. Nagylak a. 1564-ben mint csanádmezei falunak, a birtokos megnevezése nélkül, 4¹/₂ adófizető portája van.

Kakat (Temesm.).

1529. L. Sásvár a. 1560-ban mint marosontúli falut a dicator meg nem közelíthette. 1564-ben Csanád vármegyébe van sorolva, s Fekete László és Olesárovics Demeter nevén 2 portája fizet.

Kasza (Aradm.).

1523. szept. 30-án II. Lajos király Jaksics Márknak adományozza az aradm. Papy és Kaza falvakban a hűtlenségbe esett Ewssy János birtokrészeit (*Dl.* 26686.).

Katul (Temesm.).

1484. L. Rékas a.

Keeskés puszta.

1535. L. Királyhegyes és 1539. Nagylak a.

Kepelötelek puszta.

1528-ban Jaksics Márk perli Kepelewthelek esanádm. pusztát Serjéni Lászlótól és Mihálytól (*Esztergomi primási lt.* 9, 228. T.). Később azonban e puszta nem szerepel a Jaksics-birtokok között.

Kerekegyház.

1535. L. Királyhegyes és 1539. Nagylak a. Az 1557—58-iki defter szerint (hibásan Gerefin, helyesebben volna Kerekity) 60 házból állott. 1559-ben a gyulai kir. biztosok összeírása szerint itt Jaksics Jánosnak részirtoka volt; de már ekkor a török alatt (*Urb.* 11. 41.). 1561-ben özv. Dóczy Miklósné nevén 7, Olesárovics Demeter nevén 8 porta. Az előbbi 1563-ban itteni részére nova donatiót kap (*Károlyi es. lt.* 37. 5.). 1564-ben Olesárovics D. 8 portája mellett özv. Dóczyinénak is 8 portája van.

Kerek-Vinga puszta.

1539. L. Nagylak a.

Kinged.

1535. L. Királyhegyes és 1539. Nagylak a. 1555-ben a király nevén. Az 1557—58-iki defter szerint 9 régi és 2 új

házat számlált. Az 1559-iki jelentés szerint Jaksics Jánosnak itt részirtoka volt (*Urb.* 11. 41.). 1560-ban Zeleméri László nevén 2 porta adózik; ugyanez évben, minthogy lakosai rászok, tizedet nem fizetnek. 1561-ben Zeleméri L. nevén 2, özv. Dóczy Miklósné nevén 4 porta. 1564-ben özv. Dóczyiné 4 p., Zeleméri L. 3. p.

Királyhegyes.

1535. decz. 21. János király beleegyezése, hogy Jaksics Márk, feleségének és leányainak elzalogosíthassa Kyrálhegyes, Mezewhegyes, Kuthas, Sampson, Chomorkan, Fellak és Rakos egész falvakat, valamint a Naghlak várban és városban, Kerek-egház, Naghzechyn, Kyszechyn és Zemlek falvakban, Thamas-haza és Erdéwskenez pusztákban, a pestvárm. Felegház faluban levő egész részeit, a valkóvármegyei Korogh várban és tartozékaiban birt felerészt s végül a magát Jaksics Márkot illető Kwnagotha, Kenged, Zombathel, Zenth-Iwan egész falvakat és Zybond falu felét (*Kolozsmonost. lt. Com.* Csanád 13.). 1539. L. Nagylak a. Az 1552. évi török hadjárat e falut is elpusztította s puszta volt 1555-ben is. 1563-ban özv. Dóczy Miklósné új adománylevelet eszközölt ki a pusztára (*Károlyi es. lt.* 37. 5.).

Kis-Gyarnát (Temesm.).

1529. L. Sásvár és 1539. Nagylak a.

Kis-Szécsény.

1535. L. Királyhegyes és 1539. Nagylak a. Az 1559-iki összeírás szerint Jaksics Jánosnak része volt itt, de már akkor a török birtokában (*Urb.* 11. 41.).

Körögy (Valkóm.).

1477. jún. 29-én Budán kelt adománylevelével Mátyás király a valkóm. Korogh várát és tartozékait Jaksics Istvánnak és Demeternek adományozza. (*Esztergomi primási lt.* 9, 228. T.). 1535. L. Királyhegyes a.

Közép-Fild (Kolozsm.).

1501. L. Felső-Fild a.

Kövesd (Temesm.).

A Gyulára küldött kir. biztosok 1559-iki jelentése szerint itt Jaksics Jánosnak birtokrésze volt; a másik rész a csanádi püspökséget illette (*Urb.* 11. 41.).

Kunágota.

1535. L. Királyhegyes és 1539. Nagylak a. 1552-ben 3 portája Varkocs Tamás birtokában; 1555-ben a falu Forgách Simon nevén. Az 1557—58-iki defter szerint 6 régi és 2 új házból állott. 1560-ban lakosai tizedet nem fizető ráczok voltak. 1563-ban özv. Dóczy Miklósnénak, ki ez évben új adományt is nyer, itteni erőszakosan elfoglalt részét a király visszaadni rendeli (*Eszterg. primási lt.* 9. 228. T.).

Kupa.

1552-ben 6 portája Varkocs Tamás birtokában. 1555-ben Gaál András és Kasztellánfi Kristóf nevén. Ez utóbbinak 7 portája adózik 1561-ben. Az 1557—58-iki defter szerint 16 régi és 2 új házból állott. 1564-ben Kasztellánfi László és Péter nevén van 6 $\frac{1}{2}$ porta.

Kutina.

A defter szerint 10 házból állott. 1560-ban lakosai ráczok. 1561. és 1564-ben Serjéni Pál a földesura; az előbbi évben 4, az utóbbiban 2 porta van a nevén.

Lugas (Temesm.).

Az 1560. évben özv. Dóczy Miklósné és Zeleméri László osztálya említi, hogy a családnak Lugas környékén 8 faluja van s magában Lugas városában egy egész utcát, hol nemesi udvarházuk is emelkedik, osztatlanul hagynak, (*NRA.* 759. 43.)

Mezőfalva (Temesm.).

1484. L. Rékas a.

Mélykutú-Rács.

1561-ben özv. Dóczy Miklósné és Serjéni Pál nevén, a porták számának megjelölése nélkül. 1564-ben Serjéni Farkasé 1 p., Serjéni Mihályé és Miklóscé 2 p.; az özv. Dócziné jobbagya szegény.

Merő (Temesm.).

1484. L. Rékas a.

Mezőhegyes.

1535. L. Királyhegyes és 1539. Nagylak a. 1552-ben a törökök elpusztították. Az 1557—58-iki defter új telepnek s 4 házból állónak mondja. 1560-ban lakosai ráczok. A gyulai biztosok szerint Jaksics Jánosnak része volt itt. A porták állása: 1561-ben özv. Dócziné 3, Zeleméri L. 4; 1564-ben Zeleméri 7, özv. Dócziné 5 p.

Mihályfalva (Temesm.).

1484. L. Rékas a.

Münár.

1529. L. Sásvár a. A defter szerint 28 ház. 1560-ban mint marosontúli falut a dicator nem bírta megközelíteni. 1561-ben Fekete Radoszav és Mácsalaki Demeter nevén együttesen 4 porta szerepel. 1563-ban özv. Dóczinének erőszakkal elfoglalt itteni részét a király visszaadni rendeli (*Eszterg. prim. lt.* 9. 228. T.). 1564-ben 5 $\frac{1}{2}$ portáját Fekete Radosa bírja.

Nagyfalva.

A gyulai kir. biztosok 1559-iki jelentése szerint Jaksics Jánosnak része volt itt (*Urb.* 11. 41.). 1560-ban lakosai tizedet nem fizető ráczok voltak. 1561-ben a váradi káptalannak 23 portája, Olesároviics Demeternek 5 portája, 1564-ben amannak 16, emennek 6 $\frac{1}{2}$ portája volt.

Nagy-Iratos.

1552-ben Varkocs Tamás nevén volt 2 porta; 1555-ben Forgách Simon bírta. Az 1557—58-iki defter szerint 31 házból állott. 1561-ben Forgách Simonnak itt 25 portája, 1564-ben pedig 53 portája volt.

Nagylak.

1464-től a Jaksics-uradalom középpontja. 1535. L. Királyhegyes. 1539. május 24-én Jaksics Iréne özv. Szentszávai Herczeg Mátyásné Naghlak vár- és városból, Chomorkan.

Rakos, Kwthas, Samson, Kyrálhegyesse, Mezewhegyes, Kyngeth, Zyhone, Kwn-Agotha, Zemlek, Salank, Kechkes, Feyertho, Cherfesd, Kys-Zeche, Nagh-Zeche, Wynga, Fellak egész falvakból, Pyged és Kenez pusztákból Csanád vármegyében, Zombathel faluból Arad vármegyében, Feeleghaz faluból Csongrád vármegyében és Saswar, Jenew, Kysghyarmath és Sypso falvakból Temes vármegyében követeli az őt illető leány-negyedet (*Kölozmonost. II. Com. Csanád 18.*). — 1539. július 12-én Jaksics Péter fia Demeter, mint fiúgat illető birtokok miatt pört indít: Naghlak vár- és városban, Kerekeghaz, Naghzechyn, Kyszechyn, Zombathel és Kerekynga falvakban, Thamas-haza, Weresynga és Azzony pusztákban levő részek, továbbá Mezewhegyes, Kyrálhegyes, Kwnagotha, Samson, Chomorkan, Tothkwthos, Zyhone és Kyngeth egész falvak miatt (*Uo. Com. Csanád 1.*). 1555-ben Mágócsi Gáspár bírta Nagylakot. Az 1557—58-iki defter szerint a város 45 új és 5 régi házból állott, 1560-ban még a Jaksics Márk nevén szerepelt 29 porta. 1561-ben özv. Dóczy Miklósnak 4, Zeleméri Lászlónak is 4 portája adózott. 1564-ben volt Zelemérinek 5¹/₂ özv. Dóczy-nak 9¹/₂ és Olcsárovcis Demeternek 19 portája.

Nagy-Szécsény.

1535. L. Királyhegyes és 1539. Nagylak a. A gyulai biztosok szerint — már 1559-ben a török alatt — Jaksics Jánosnak része volt itt (*Urb. 11. 41.*).

Nagy-Tömpös.

1487-ben Jaksics István az itteni Bantho nevű halastavat nyeri egyesség útján a Telegdiéktől (*Kismarton. II. 47. T. 24.*). De ez a birtokrész később már nem szerepel a család birtokai között.

Nyugolmad (Temesm.).

1484. L. Rékas a.

Papi (Aradm.).

1523. L. Kasza a.

Péterlaka (Temesm.).

1529. L. Sásvár a.

Prusinfalva (Temesm.).

1484. L. Rékas a.

Rakos.

1535. L. Királyhegyes a. 1552-ben teljesen elpusztult. Az 1557—58-iki defter szerint új település volt s mindössze 6 házat számlált. Zeleméri László nevén 1561-ben 6, 1564-ben 8¹/₂ porta volt. 1563-ban özv. Dóczy Miklósné itteni részére új adományt nyert (*Károlyi cs. II. 37. 5.*).

Rékas (Temesm.).

1484. aug. 18-án Jaksics István magára vevén fiainak: Demeternek, Istvánnak és Márknak, továbbá öccsének, Demeternek s Demeter: János, Demeter és György fiainak terheit, 1200 frtért elzálogosítja Temes vármegyében levő következő birtokrészeit Haraszi Ferencznek és nejének, ú. m.: Rekas kastélyban, Thykfalwa, Iwanfalwa, Merew, Myhalfalwa, Hedemer, Walkanfalwa, Sebesfog, Demeterfalwa, Melczfalwa, Kathol. Solymos, Nyugolmad, Zenthlelek és Prusinfalwa nevű falvakban és Zarafalwa pusztában (*Forgách levéltár.*).

Rékert.

1518-ban az aradi káptalan itteni birtokrészén idézi meg Jaksics Pétert (*Dl. 22990.*). 1552-ben a falu elpusztult s pusztá volt 1555-ben. A gyulai biztosok szerint egyik része a Jaksics Jánosé, másik része a csanádi püspökségé volt (*Urb. 11. 41.*). 1561-ben mint pusztult falu özv. Dóczy Miklósné nevén szerepel, a porták számának megjelölése nélkül.

Salánk.

1539. L. Nagylak a. 1552-ben a törökök elpusztították s 1555-ben is elpusztultán hevert. Az 1557—58-iki defter szerint 4 régi és 3 új házból állott. 1560-ban lakosai tízedet nem adó ráczok voltak. Portái: 1561-ben Serjéni Pál 2, özv. Korláth Istvánné 2, 1564-ben ugyanazok 3—2.

Sámson.

1535. L. Királyhegyes és 1539. Nagylak a. 1552—1555. pusztult falu. 1563-ban is mint pusztára új adományt nyer rá özv. Dóczy Miklósné (*gr. Károlyi cs. II. 37. 5.*), ki 1564-ben is földesura.

Sásvár (Temesm.).

1529. febr. 14-én János király Jaksics Márknak adományozza a Sásvári Bradács István és Imre hűtlenségével a koronára szállott következő birtokrészeket, Temes vármegyében: Saaswar városban, Jenew, Kysgyarmath, Hethkadar, Fanchlok, Petherlaka és Kakaath, Csanád vármegyében Mwnar, Bácsvármegyében: Feketheghaz és Feyereghaz nevű falvakban (*Kolozsmonost. II. Com. Tömös 4.*). 1537-ben Márk erőszakosan lefoglalja özv. Kendefi Miklósné itteni részeit s János király ezek visszadására parancsot ad (Ortvay, *Magyarország. egyh. földleir.* I. 475.). 1539. L. Nagylak a.

Sebesfő (Temesm.).

1484. L. Rékas a.

Serfesi.

1478. L. Farkastelek és 1539. Nagylak a. 1561-ben özv. Dóczy Miklósnénak 3 portája van itt s 1563-ban e részére új adományt nyer. 1564-ben is portáinak száma 3.

Sípszó (Temesm.).

1539. L. Nagylak a.

Solymos (Temesm.).

1484. L. Rékas a.

Szárafalva puszta (Temesm.).

1484. Rékas a.

Szendek.

1535. L. Királyhegyes a. 1555-ben a király nevén volt 5 porta. Az 1557—58-iki defter szerint 7 régi és 2 új házból állott. 1560-ban özv. Dóczy Miklósnénak 1, 1561-ben szintén 1 s Zeleméri Lászlónak is 1, 1564-ben Pribék Jánosnak 5 portája adózott; özv. Dócziné jobbágya ez évben szegény volt.

Szent-Iván.

1535 L. Királyhegyes a. 1564-ben a király nevén 6 $\frac{1}{2}$ porta.

Szentlélek (Temesm.).

1484. L. Rékas a.

Szihond.

1535. L. Királyhegyes és 1539. Nagylak a. Az 1557—58-iki defter szerint 4 régi és 2 új házból állott. 1561-ben 4, 1564-ben 4 $\frac{1}{2}$ portája a csanádi püspök nevén szerepelt.

Szükszó.

Eredetileg temesm. falu. 1559-ben a gyulai biztosok szerint Jaksics Jánosnak volt itt része, de már török kézben. 1560-ban a birtokos megnevezése nélkül 5 portája van bejegyezve. 1564-ben Cséfi Balázs és Somlyai Mihály bírnak itt együttesen 5 portát.

Szombathely.

Eredetileg Arad vármegyében, de a Jaksics-részt János király áthelyezte Csanád vármegyébe. Már 1507-ben Jaksics István és Márk az itteni birtokrész miatt pert folytatnak az aradi káptalannal (*Dl.* 29922.). 1513-ban említve van Jaksics Márk itteni bírja, Nagy István (*Forgách II.*). 1517-ben az aradi káptalan tiltakozik, hogy Jaksics Márk a kalodvai pálosok itteni részét megszerezze (Fábián, *Arad* 208.). 1519-ben fel van sorolva a Jaksics Márk 37 itteni jobbágya (*Dl.* 29972.). 1555. L. Királyhegyes és 1539. Nagylak a. 1555-ben Horvát Ferencz bírta. A defter szerint 17 régi és 1 új házból állott. A gyulai biztosok 1559-iki összeírása szerint Jaksics Jánosnak itt részbirtoka volt; a másik részt az aradi káptalan bírta (*Urb.* 11. 41.). 1560-ban özv. Dóczy Miklósné nevén 2 portája adózott.

Tamásháza puszta.

1535. L. Királyhegyes és 1539. Nagylak a.

Telek.

A defter szerint házainak száma: 15 régi és 1 új. Lakosai szerbek voltak. A gyulai biztosok 1559-iki jelentése szerint Jaksics Jánosnak része volt itt, de már a török alatt (*Urb.* 11. 41.).

Torony.

1555-ben a király nevén. Az 1557—58-iki defter szerint 5 régi és egy új házból állott. 1560-ban lakosai rácok. Olcsárovics Demeternek itt 1561-ben 7, 1564-ben 6 $\frac{1}{2}$ portája adózott.

Tót-Kutas.

1535. L. Királyhegyes és 1539. Nagylak a. 1555-ben a porták számának megjelölése nélkül özv. Dóczy Miklósné nevén. A defter 7 házát veszi számon. Özv. Dóczinénak 1560-ban 5, 1561-ben 11, 1564-ben 10 portája adózott.

Tót-Palota.

1552—1555. pusztult falu. 1561-ben, mikor egyik birtokosaként özv. Dócziné szerepel, lakosai nem jelentek meg az adóösszeíráson. 1564-ben Olcsárovi Demeter bírta 5 portáját.

Tövisköz.

1552-ben a török elpusztította. 1561-ben a csanádi püspök neve mellé mint birtokos özv. Dócziné van bejegyezve. 1564-ben a csanádi püspök nevén szerepel, de lakosai nem jelentek meg az összeíráson.

Tyúkfalva (Temesm.).

1484. L. Rékas a.

Úrnepe puszta.

1537. jún. 27-én az aradi káptalan Jaksics Márkné Polyxena asszonyt Wrnepe puszta birtokába, melyet neki János király adományozott, a batidai, monyorósfecskési, pereskutasi és férgedi szomszédok jelenlétében ellenmondás nélkül beiktatja (*Kolozsmonost. lt. Com. Csanád 25.*).

Valkányfalva (Temesm.).

1484. L. Rékas a.

Verev-Vinga puszta.

1539. L. Nagylak a.

Vinga.

1539. L. Nagylak a. A Gyulára kiküldött kir. biztosok 1559. évi összeírása szerint itt Jaksics Jánosnak része volt (*Urb. 11. 41.*). 1564-ben Olcsárovi Demeter bírta 10 portáját.